

**Univerzita Palackého v Olomouci
Cyrilometodějská teologická fakulta
Institut sociálního zdraví**

Pohledy dospívajících na jejich odchod z dětského domova

Adolescents' perspectives on their exit from the children's home

Diplomová práce

Olomouc 2025

Autor: Mgr. Marcela Belicová

Vedoucí práce: Ing. Mgr. Zdeněk Meier, Ph.D.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně a že jsem všechny použité informační zdroje uvedla v seznamu literatury.

V Olomouci, dne 31.3.2025

Handwritten signature in black ink, appearing to read "Anna Beláňová".

Poděkování

Děkuji vedoucímu práce Ing. Mgr. Zdeňkovi Meierovi, Ph.D. za odborné vedení, inspirující myšlenky i tvůrčí usměrňování a podporu. Velmi si vážím ochoty a projevené důvěry všech participantů, s úctou jim děkuji. Za podporu také děkuji své rodině a mým blízkým.

Klíčová slova

Dospívání, rodičovský vzor, ústavní výchova, dětský domov, odchod z dětského domova, úskalí spojená s odchodem, dospělost, začátky samostatného žití.

Keywords

Adolescence, parental role model, institutional care, children's home, leaving the children's home, hardships associated with leaving, adulthood, the beginnings of independent living.

Abstrakt

Tato diplomová práce se zabývá pohledy dospívajících na jejich odchod z dětského domova, který je často obtížným a emočně náročným procesem. Cílem bylo získat hlubší porozumění odcházejícím a jejich zkušenostem. A také tomu jak, vnímají nové situace a možnosti spojené s tímto přechodem a jak jsou schopni se orientovat v samostatném životě. Výzkum byl realizován kvalitativní metodou prostřednictvím tematické analýzy. Výzkumný vzorek tvořilo devět osob a všichni respondenti žili minimálně jeden rok samostatný život. Práce zkoumá podobnosti a rozdíly v pohledech jednotlivých dospívajících na jejich připravenost a motivaci k odchodu, na vliv biologické rodiny a na podporu ze strany dospělých. Tematická analýza rozhovorů odhalila oblasti, které ovlivňují adaptaci dospívajících na samostatný život, včetně schopnosti řídit finance, udržení bydlení a budování stabilních vztahů. Výzkum zároveň poukazuje na význam následné péče a podpory. Celkově výsledky studie poskytují informace pro zlepšení podpory dospívajících při přechodu do dospělosti a samostatného života.

Abstract

This thesis explores adolescents' perspectives on their departure from children's homes, a process that is often challenging and emotionally demanding. The aim was to gain a deeper understanding of their experiences, how they perceive new situations and opportunities associated with this transition, and how they navigate independent living. The research was conducted using a qualitative method through thematic analysis. The research sample consisted of nine individuals, all of whom had lived independently for at least one year. The study examined similarities and differences in adolescents' views on their readiness and motivation to leave, the influence of their biological families, and the support provided by adults. Thematic analysis of the interviews revealed factors influencing adolescents' adaptation to independent life, including financial management, housing stability, and relationship-building. The research also highlights the importance of aftercare and support. Overall, the study's findings provide insights for improving support for adolescents transitioning into adulthood and independent living.

OBSAH

ÚVOD	8
I. TEORETICKÁ ČÁST	9
1 DOSPÍVÁNÍ: HLEDÁNÍ IDENTITY A CESTA K SAMOSTATNOSTI	10
1.1 Dospívání jako složité období a její podstata	10
1.2 Tvorba identity u dospívajícího	12
1.3 Přechod dospívajícího od závislosti k nezávislosti	13
2 DOSPÍVAJÍCÍ A JEHO RODINA	14
2.1 Význam a funkce biologické rodiny	14
2.2 Dospívající a jeho potřeby vůči rodičům	15
2.3 Rodičovský vzor	16
2.4 Důsledky nepřítomnosti rodičovského vzoru – dysfunkce rodiny	18
3 DĚTSKÝ DOMOV JAKO FORMA ÚSTAVNÍ VÝCHOVY	21
3.1 Dětský domov	21
3.2 Důvody vedoucí k umístění dětí a mladistvých do ústavní péče	24
3.3 Přirozené versus institucionální prostředí	26
3.4 Zvládání pobytu v dětském domově	27
3.5 Příklady ústavní péče v zahraničí	28
3.5.1 Slovensko	28
3.5.2 Francie	29
4 ODCHOD DOSPÍVAJÍCÍHO Z DĚTSKÉHO DOMOVA	30
4.1 Podpora ze strany odborníků	31
4.2 Příprava na odchod	33
4.3 Výzvy a problémy spojené s odchodem	35
4.4 Integrace do společnosti	38
4.5 Následná péče	39
4.6. Zvládání života po odchodu	41
II. VÝZKUMNÁ ČÁST	44
5 REALIZACE VÝZKUMU	45
5.1 Cíl výzkumu a výzkumné otázky	45
5.2 Participanti	46
5.3 Postup sběru dat	48
5.4 Výzkumná strategie	49

5.5 Analýza dat	50
5.6 Etika výzkumu	52
6 VÝSLEDKY	53
6.1 Biologická rodina a důvody umístění do dětského domova	53
<i>6.1.1 Rodinné prostředí před umístěním a důvody k umístění</i>	53
<i>6.1.2 Vztah s biologickou rodinou po umístění</i>	54
<i>6.1.3 Percepce a reflexe biologické rodiny</i>	56
6.2. Zkušenosti s odchodem z dětského domova	57
<i>6.2.1 Připravenost na samostatný život</i>	57
<i>6.2.2 Důvod odchodu a jeho emoční prožívání</i>	58
6.3. Adaptace na samostatný život po odchodu	59
<i>6.3.1 Zvládání prvních dnů</i>	59
<i>6.3.2 Překonávání těžkostí po odchodu</i>	60
<i>6.3.3 Finanční samostatnost</i>	62
<i>6.3.4 Návrat do biologické rodiny vs. přechod do samostatného bydlení</i>	62
<i>6.3.5 Retrospektiva odchodu</i>	63
6.4 Aspirace a budoucnost po odchodu	63
6.5. Odkaz dalším generacím	64
7 DISKUSE	65
7.1 Diskuse nad výsledky výzkumu	65
7.2 Implikace	69
7.3 Doporučení pro další výzkum	70
7.4 Silné a slabé stránky výzkumu	71
8 ZÁVĚR	72
9 SOUHRN	74
REFERENCE	75
PŘÍLOHY	83

ÚVOD

Odchod z dětského domova představuje pro dospívajícího jedince velkou životní změnu. Tímto okamžikem získává nezávislost a zároveň se musí naučit zvládat různé praktické, finanční i emoční situace. Pro mnohé dospívající může být zatížen obavami z neznáma, jiní ho mohou vítat jako příležitost k novému začátku. I když se ústavní péče v posledních letech vyvíjí, stále existuje mnoho nezodpovězených otázek ohledně toho, jak dospívající tento přechod vnímají a jak zvládají realitu samostatného života.

Cílem této diplomové práce je prozkoumat, jaké mají dospívající osobní zkušenosti s odchodem z dětského domova a jak je reflektují. Práce se také zaměřuje na zkoumání toho, jaký vliv má biologická rodina na rozhodovací proces a adaptaci dospívajících při vstupu do samostatného života. Důležitou roli zde hraje nejen emoční a psychologická podpora, ale také finanční a praktická pomoc. Dále zkoumá motivace dospívajících k opuštění dětského domova a jejich přístupy k přípravě na samostatný život. Má přiblížit současnou situaci odchodů dospívajících z dětských domovů a také odhalit podstatu tíhy takového odchodu. Výsledky mohou přispět k lepšímu porozumění procesu osamostatňování odcházejících.

Práce je rozdělena na teoretickou a výzkumnou část. Teoretická část nabízí stručný přehled o specifické skupině dospívajících. Dále se zaměřuje na tematické oblasti jako jsou biologická rodina, rodičovské vzory a příčiny umístění dětí a mladistvých do dětských domovů. Další kapitola se zabývá přípravou dospívajících na odchod a následující části práce se věnují samotnému procesu odchodu a možnostem následné péče. Výzkumná část analyzuje zkušenosti vybraných dospívajících s odchodem. Zaměřuje se na jejich subjektivní vnímání této životní změny a skutečnosti, které ovlivnily jejich adaptaci na samostatný život. Dále zkoumá, jaké obtíže museli dospívající po odchodu překonat. Jakou podporu jim poskytli dospělí a zda se cítili dostatečně připraveni na odchod. Byl reflektován vztah s biologickou rodinou a také způsoby, jakými se dospívající vyrovnávali s nově nabytou svobodou a odpovědností.

I. TEORETICKÁ ČÁST

„Největším úspěchem dobývání však bylo ovládnutí sebe sama, vyrovnání se s mou vlastní existencí.“

(Ramtha)

1 DOSPÍVÁNÍ: HLEDÁNÍ IDENTITY A CESTA K SAMOSTATNOSTI

Období dospívání neboli adolescence je charakterizováno rychlými fyzickými, emocionálními a sociálními změnami, které vedou k přechodu od dětství k dospělosti. Toto období je důležité pro formování identity, sebepoznání a přípravu na roli dospělého člověka. Je to náročná životní etapa, neboť se ukončuje dětství. Důležitým úkolem dospívajícího je začít přijímat normy a principy dané společností. Dále si také vytvořit vědomí vlastní hodnoty a postupně se stávat nezávislým na rodičovské autoritě.

1.1 Dospívání jako složité období a její podstata

Adolescence, jak ji popisuje Gaete (2015), je obdobím přechodu mezi dětstvím a dospělostí, během kterého dochází k intenzivním změnám na fyzické, psychické a sociální úrovni. Tyto proměny vedou jednotlivce k dosažení dospělosti. Podle Vágnerové a Lisé (2021) je to období, kdy jedinci hledají svou vlastní identitu, jsou nejistí a pochybují o sobě a zároveň pracují na rozvoji dovedností a umístění ve společnosti. Dále autorky zmiňují, že v tomto procesu je důležitá podpora pozitivního pohledu na život a sebe sama, což napomáhá experimentování a hledání vlastního místa ve světě.

Šimíčková-Čížková et al. (2005) uvádí, že adolescence začíná prepubertou, pak pubertou a horní věkovou hranici nelze přesně stanovit. Dle Siegela (2016) je to náročné období pro všechny zúčastněné a probíhá od dvanácti až do čtyřiaadvaceti let. Adolescentní prožívání je především důsledek vývojových změn mozku. O adolescenci panují určité mýty jako například, že přechod od závislosti na rodičích vede k naprosté samostatnosti. Poukazuje na to, že zdravý posun k dospělosti směřuje k vzájemné provázanosti, nikoli k naprosté izolaci. Věta typu starej se sám o sebe není považována za vhodnou. V tomto období se mění pouze povaha citových pout a dospělí by tak měli být něco jako důležití kamarádi.

Gilbert (2009) k tomu zmiňuje, že pokud je třeba přistoupit k nějakému výchovnému opatření, je důležitý respekt dospívajícího vůči rodičům či jinému

vychovateli. Jestliže zmizí respekt, dospívající nemá žádné hranice a zároveň nemá ani co ztratit. Poukazuje na potřebnost pravidel a laskavé, chápavé a především důsledné rodiče. K tomu dodává, že dospívající touží mít vedle sebe někoho stabilního a spolehlivého. Chtějí víc než kdy jindy konfrontovat své názory a představy s jistotami dospělého. Tyto jistoty nejprve hledají a ověřují na vlastní zkušenosti. A proto nečekají, že se s nimi nutně rodič nebo vychovatel shodne, ale zajímá je jejich pohled na věc. Na základě toho si pak vytvoří svůj vlastní názor.

Podle Levine a Klineové (2012) není dospívání snadné ani v ideálních podmínkách. Mimo jiné tvrdí, že jedinci jsou vystaveni akademickým nárokům a prochází obdobím individualizace, kdy se začínají odlišovat od rodinných hodnot a očekávání. Zároveň začínají plánovat budoucnost a procházejí obdobím sexuálního vývoje. Další významnou komplikací je silný tlak vrstevníků, který se často dostává do konfliktu s hodnotovými systémy jejich rodin.

U dospívajících, kteří procházejí traumatickými zkušenostmi, se může projevat tendence znovu prožívat tyto události prostřednictvím flashbacků. V reakci na to se často snaží vyhnout všem aktivitám, myšlenkám a pocitům, které by mohly znovu vyvolat vzpomínky na nepříjemné zážitky, což dokazuje i ACE studie (Adverse Childhood Experiences Study). Ta ukázala, že traumatické zážitky v dětství mají dlouhodobý vliv na zdraví a vývoj jednotlivce. Čím víc negativních zážitků dítě zažije, tím více vzrůstá riziko negativních dopadů v chování a má to vliv i na jeho fyzické a psychické zdraví v dospívání a dospělosti (Felitti et al., 1998). Z toho vyplývá, že pokud se těmto vzpomínkám nedokážou vyhnout, mohou zvolit různé mechanismy, jak potlačit pocity. Může to způsobit užívání drog, alkoholu, nikotinu, nebo riskantní chování, které poskytuje dočasnou úlevu. Toto chování mohou vnímat jako způsob, jak se vyrovnat s traumatem a zvládnout složitou situaci. Také se častěji objevují problémy jako je nespavost, podrážděnost, deprese, úzkost či potíže s koncentrací. Tyto symptomy vedou k dalším potížím, jako je např. vzdorovitost a záškoláctví. Mohou být nesprávně interpretovány jako projev neposlušnosti nebo úmyslného jednání proti autoritám. Ve skutečnosti mohou být důsledkem vnitřního psychického konfliktu a nevyřešených traumatických zážitků.

1.2 Tvorba identity u dospívajícího

Dospívající jedinec postupně získává charakteristické vzorce myšlení, emocí a chování, které ovlivňují jeho interakce s prostředím. Vytváření pocitu identity je často spojováno s otázkami: Kdo jsem? Co umím? Kam směřuji? Jak mě hodnotí druzí? Jaké role zastávám?

Podle Macka (2003) je formování vlastní identity ovlivněno jak subjektivními, tak objektivními faktory. Jedním z nejvýznamnějších teoretiků, který se zabýval otázkou adolescence ve vztahu k vnímání a vytváření vlastní identity, byl Erik Erikson¹. Ten dospívání definoval jako fázi konfliktu mezi potřebou integrace vlastního já a nutností vyrovnat se s nejasnými požadavky společnosti, přičemž kladně vyřešený konflikt umožňuje adolescentovi najít a přijmout své místo ve společnosti.

Giliganová (1993) uvádí, že dívky obvykle definují svou identitu především prostřednictvím vztahů k ostatním lidem, spíše než na základě vlastností, které charakterizují jejich osobnost. Na druhé straně u chlapců hraje roli při formování individuální identity dosažení určité sociální pozice, která je určena jejich schopnostmi a výkonem (Vágnerová, 2012).

Dospívající experimentují s rolemi, které hrají v různých sociálních situacích a skupinách. Získávají tak zkušenosti s alternativními způsoby chování. Šimíčková-Čížková et al. (2005) popisují proces vytváření identity jako nepřetržitý. Již od dětství jde postupně o neustálé revidování uvědomování si reality a sebe vzhledem k sociální skutečnosti. Je to subjektivní pocit vlastní kontinuity a totožnosti, uvědomění si svých schopností dovedností a způsobu myšlení. Při vytváření integrovaného sebepojetí je možné na sobě vyzkoušet nebo pozměnit alternativní způsoby chování a zároveň získat zkušenost s reakcemi, které jsou odezvou na chování. Jde o sociální situace, které ovlivňují pocit identity. Podílí se na tom i vrozené vzorce chování, které nazýváme genotyp. Označuje genetickou výbavu organismu, tedy soubor všech genů, které se dědí po rodičích. Genotyp a prostředí spolupůsobí při vytváření identity od samého počátku. Proto na stejné prostředí či situaci mohou jedinci rozdílně reagovat různým prožíváním a odlišně interpretovat.

¹ Erik H. Erikson (1902 – 1994) byl německo-americký psychoanalytik a teoretik, známý především teorií psychosociálního vývoje, která se zaměřuje na osm životních fází, jež každá obsahuje specifickou psychosociální krizi. Jeho práce měla vliv na psychologii a pedagogiku, a jeho teorie se staly důležité pro pochopení lidského vývoje.

1.3 Přechod dospívajícího od závislosti k nezávislosti

Cesta z dětství do dospělosti je vývojovým procesem, který zahrnuje řadu zákonitých změn. Probíhají v určitém chronologickém pořadí a tvoří základ pro postupné osamostatňování jedince. Proces dospívání a vstupu do dospělosti má svá specifika, která mohou být ovlivněna individuálními i sociálními faktory. Jak uvádí Říčan (2006), vývoj je procesem změn, při němž jedinec získává nové vlastnosti, zatímco některé staré ztrácí. S postupujícím vývojem se stává vnitřně i navenek složitější a jeho závislost na okolí se snižuje, což vede k větší autonomii. Začíná žít svůj vlastní život. Měl by mít schopnost svobodně vybírat z různých možností, které mu každodenní život nabízí. Svoboda volby však neznamená, že jedná bez jakýchkoli omezení. Naopak, skutečná svoboda spočívá v uvědomění si vlastní odpovědnosti, která je neodmyslitelně spjata s každým rozhodnutím, které člověk učiní.

Dle Atkinsona et al. (1995) se k dospělosti váže v ideálním případě nejvyšší stupeň morálního vývoje, který je charakterizován jednáním podle vlastních norem a etických principů. Jedná-li jedinec v předposledním stadiu tak, aby získal uznání sebe sama, pak v posledním stadiu jedná tak, aby zabránil odsouzení sebe sama.

Jak konstatují Šimíčková – Čížková et al. (2005), skutečnou nezávislost není pro dospívajícího jednoduché prokázat. Naše kultura nemá jasné modely přechodu od závislosti k nezávislosti. Nemá žádné rituály. Snaha dospívajícího být nezávislým bývá často rozdílná od očekávání rodičů. Celé období je střet vnějšího tlaku emancipovat se od rodiny a pokračování závislosti na rodičích. Jsou to dva různé motivy a vyvolávají konflikt. Proto nezávislost a autonomie jsou považovány za status dospělého. Nezávislost je dána především schopností vlastního rozhodování. Respektive jaké činnosti jsou zvoleny z velkého repertoáru možností. Například co si koupím, co budu jíst, kde budu spát, co si obléknu atd.

Gilbert (2009) tvrdí, že dospívající prochází fází, kdy jeho názory a přesvědčení jsou ovlivněny především bezprostředními zážitky, na které reaguje. Je si velmi dobře vědom nezpochybnitelnosti vlastních názorů. Kritizuje zkušenosti rodičů nebo dospělých, avšak paradoxně právě z touhy po jejich hlubším pochopení. A i když se staví proti všemu, co říkají, stále neúnavně pozoruje vše, co dospělý dělá, a především, kdo je. Dospívající potřebuje podporu a pomoc při orientaci v těchto změnách. Důležité je naučit ho dobře zvládat a modelovat mezilidské vztahy.

2 DOSPÍVAJÍCÍ A JEHO RODINA

Matějček (2000) vysvětluje, že rodiče mají odpovědnost za svoje děti. Ale platí to i naopak. Děti mají odpovědnost za své rodiče. Poukazuje na to, že vždy a znovu se dospívající chtějí od svých rodičů osvobodit a z vývojového hlediska to i zákonitě potřebují. V té době ale ještě necítí odpovědnost za druhé. Nejsou moc navyklí sami od sebe někomu pomáhat a nedovedou jaksi hospodařit se svými schopnostmi. Nedovedou se se vším všudy ovládat a mají velmi bystré úsudky. Nemají ještě dostatek životních zkušeností a znalostí. Jejich myšlení stále ovlivňuje citový náboj z dětství. Úsudky bývají často ukvapené, nesprávné a někdy i směšné. Dospívající jsou v tomto období snadno zranitelní a mimořádně citliví, takže výsměch zde není na místě. Mohli by se cítit dotčeni, uraženi nebo poníženi. Jejich adekvátní reakce by byla nejspíše vzdorování.

2.1 Význam a funkce biologické rodiny

Cimlerová et al. (2007) tvrdí, že rodina představuje první sociální prostředí, do něhož dítě vstupuje. Primární rodina² je základní sociální jednotkou. V tomto prostředí se dítě učí základní hodnoty, normy a způsoby chování, které ovlivňují jeho budoucí život. Rodina poskytuje emocionální podporu, stabilitu a vytváří základ pro pozitivní sebepojetí. Dále se podílí na výchově a vzdělávání dítěte, podporuje jeho rozvoj a učí ho základním životním dovednostem. Zajišťuje i materiální a zdravotní péči a plní roli sociální kontroly. Díky tomu se dítě učí, jak se chovat v souladu s hodnotami společnosti.

Dle Krause (2008) je nenahraditelná emocionální funkce rodiny. Žádná jiná instituce není schopna poskytnout tak silné a potřebné citové zázemí, pocit lásky, bezpečí a jistoty. Základní podstata a smysl této funkce zůstávají neměnné. Je ale možné sledovat proměny v kvalitě a úrovni, s jakou se rodiny vypořádávají s těmito nároky. Od devadesátých let minulého století lze pozorovat v důsledku různých

² *Primární rodina* označuje rodinu, ve které jedinec vyrůstá. Tedy tu, která má zásadní vliv na jeho vývoj, výchovu a socializaci. Může zahrnovat biologické rodiče, ale také adoptivní rodiče, pěstouny nebo jiné pečující osoby.

Biologická rodina zahrnuje pouze pokrevní příbuzné. Tedy rodiče a další příbuzné, se kterými má jedinec genetickou vazbu. Nezahrnuje však nutně ty, kteří dítě vychovávali.

sociálních změn rostoucí počet rodin, které tuto funkci plní s výraznými obtížemi, nebo ji dokonce neplní vůbec. Mezi příčiny patří rozvody, rozpad rodin, pracovní vytížení apod. Tyto okolnosti vedou k nárůstu počtu dětí, které trpí emocionálními problémy nebo jsou dokonce zneužívány.

Štiková et al. (2020) uvádí, že rodina má pro jednotlivce nezastupitelný a jedinečný význam již od pradávna a je považována za základní stavební prvek společnosti. Biologické rodičovství navíc představuje nezvratný a trvalý vztah, který nelze zrušit.

Podle psychologů Matějčka a Langmeiera (1981) je rodina prostředím, do kterého člověk přichází, kde se formuje a nachází své jedinečné místo.

Z hlediska sociologie je rodina primárním činitelem socializace v raném dětství a od tohoto období má trvalý dopad na vývoj a sebepojetí jednotlivce. Je považována za tradiční společenství, které se vyskytuje v různých podobách v každé národní kultuře. Rodina formuje citové vazby, které mají dlouhodobý vliv a zůstávají trvale zakotvené v duševním životě dítěte (Havlík & Koťa, 2011).

Rodina hraje nezastupitelnou roli i v dospívání, protože i nadále utváří hodnoty a normy, které pomáhají mladým lidem orientovat se ve společnosti a přijímat rozhodnutí o své budoucnosti. Rodiče nebo jiní blízcí dospělí mohou navíc fungovat jako vzory při řešení problémů a v mnoha dalších situacích. Zcela zásadní pro vývoj je nastavení hranic a čitelnost rodičů.

2.2 Dospívající a jeho potřeby vůči rodičům

Dítě je v rodinném systému nejvíce zranitelné a nemá schopnost se bránit negativním vlivům, které mohou vznikat v tomto prostředí. Potřeby, zájmy a práva dítěte musí být prioritou pro odborníky, ale i pro širší veřejnost.

Jak uvádějí Štiková et al. (2020), uspokojování potřeb patří k nejdůležitějším aspektům péče o dítě, a to bez ohledu na to, kdo ji poskytuje nebo kde se odehrává. V raných fázích vývoje je dítě zcela závislé na péči druhých, což je nezbytné pro jeho přežití a zdravý vývoj. Intenzita uspokojování těchto základních

potřeb souvisí s celkovým stavem a vývojem dítěte. Dále dodávají, že u mladších dětí má nedostatečné uspokojení těchto potřeb vážnější následky, neboť ovlivňuje širší spektrum struktur a funkcí vyvíjejícího se organismu.

Naopak dospívající často potřebuje větší míru autonomie a nezávislosti. Přesto stále touží po emocionální podpoře a bezpečí, které mu rodina poskytuje, i když ji může vyjadřovat jiným způsobem než v dětství. Jak konstatují Mynaříková et al. (2022), dospívající potřebují s rodiči komunikovat a mít od nich porozumění. Často očekávají, že rodiče budou naslouchat jejich problémům a hledat kompromisy, aniž by se pokoušeli je příliš kontrolovat. Zároveň usilují o uznání a respekt jako k dospívajícím jedincům, kteří jsou schopní přijímat vlastní rozhodnutí.

Jak vyplývá z tvrzení Kaliny et al. (2021), je důležité si uvědomit, že děti a dospívající, kteří jsou v ústavní péči, se výrazně odlišují i ve srovnání se svými vrstevníky. Teoretický koncept, který tuto problematiku dobře vystihuje, je teorie attachmentu³. V ústavní péči se často setkáváme s problematickým až patologickým chováním dětí, které pramení z narušené citové vazby k nejbližším pečovatelům. Někdy se naráží na překračování osobních hranic, jindy naopak na emoční distanci, uzavřenost a obtížnou možnost navázání bližšího vztahu. Proto je citová vazba tak důležitá. Jak tvrdí Kulísek (2000), je to trvalé emoční pouto, které se projevuje potřebou hledat a udržovat blízkost s konkrétní osobou, a to zejména v obdobích stresu.

2.3 Rodičovský vzor

Děti se učí hodnotám, chování a normám právě prostřednictvím rodičů, kteří fungují jako první a nejdůležitější vzory. Rodiče ovlivňují, jak dítě vnímá vztahy, jak řeší konflikty a jak se staví k autoritám. Pozitivní rodičovský vzor může dítěti poskytnout stabilní základy pro vyrovnávání se s životními situacemi, zajištění emoční podpory a rozvoj sebevědomí. Naopak, negativní vzor, např. agresivní chování, alkoholismus nebo nezodpovědnost, může vést k přijetí nezdravých strategií chování a problémům v dospívání i dospělosti, včetně sklonům k rizikovému chování, nízkému sebevědomí nebo neschopnosti vytvářet stabilní vztahy.

³ *Teorie attachmentu neboli citového pouta*, byla formulována v 50. letech 20. století britským psychiatrem a psychologem Johnem Bowlbym (1909–1990). Tento fenomén attachmentu rozpoznal a popsal na základě svých pozorování dětí a mladých lidí, kteří zažívali nedostatek mateřské péče.

Dle Cimlerové et al. (2007) se rodiče obvykle snaží ovlivnit dítě v souladu se svým vlastním hodnotovým systémem. V nevhodném rodinném prostředí může však vzniknout riziko rozvoje nežádoucího chování. Někdy rodiče, ať už nevědomky nebo záměrně, vedou své děti k porušování sociálních norem. Dítě si může prostřednictvím nápodoby nebo identifikace osvojit deviantní chování a přijmout jiný normativní a hodnotový rámec. V některých případech rodiče mohou dokonce dítě motivovat k záškoláctví. Následně to může způsobit, že využije volný čas k účasti na přestupcích, které sami páchají, jako jsou krádeže nebo dětská prostituce. To potvrzuje i Vágnerová (2014) a uvádí, že při osamostatňování může hrát významnou roli dysfunkční rodinné prostředí a nevhodné výchovné vzory z dětství. Tyto vzory mají vliv na tendenci je opakovat při výchově vlastních dětí, a to až v 70 % případů.

Prekop (2001) hovoří o tom, že dítě se rodí s neuvěřitelnou schopností napodobovat. Vzor funguje více jako výchova, a proto také pátrá po vzorech, které by mohlo vzít za své. Pokud má dítě vzor dokonale vnímat a pochopit, musí být ve své podobě jednoznačný. Tato jednoznačnost vzoru se musí stvrdit opakováním, tím získává vzor formu, do které dítě vyrůstá a přizpůsobuje se jí. Autorka dále tvrdí, že dítě je náchylné pro napodobování vzoru v prvních sedmi letech života a vnímání je velkým receptorem. Chápe uchopením, chce vnímat pocíťovatelné, viditelné a slyšitelné. Přijímá všemi smysly, a aby bylo později schopno reagovat na své blízké, je potřeba mu to ukázat. V chráněném prostoru vymezeném rodiči se učí objevovat a osvědčovat se v něm. Dále upozorňuje na to, že rodičovský vzor přestává platit v pubertě a náleží to ke krizi puberty. Mladistvý má ale právo zpochybňovat rodičovský vzor, vzepřít se mu a vytvořit si vlastní představu o sobě a o světě. Rodiče by měli otevřít dveře jiným vzorům mimo rodinný kruh. Ego svobodného člověka se vyvíjí pouze přes aktivní zkušenosti vlastní vůle, citění a myšlení. Poznávání probíhá tedy vzorem, spontánním jednáním a řízením.

Podobně to vnímá i Vágnerová (2012) a uvádí, že rodičovský vzor není pouze otázkou výchovy, ale také modelováním chování, které dítě pozoruje a následně se ho snaží napodobit. Tento vliv hodnotí jako rozhodující pro období dětství i pro celý další život jednotlivce.

2.4 Důsledky nepřítomnosti rodičovského vzoru – dysfunkce rodiny

V dětství jsou tedy rodiče často považováni za dokonalé vzory. A dospívání je období, kdy to přestává. Rodiče jsou najednou skuteční lidé s vlastními chybami a omezeními (Siegel, 2016).

U dětí, jejichž rodiče vykazují asociální chování, jsou závislí na alkoholu nebo drogách, případně byli opakovaně odsouzeni za úmyslný trestný čin, je zvýšené riziko rozvoje poruch chování. Tento jev je obecně vysvětlován tím, že děti se často formují podle vzorců chování svých rodičů (Train, 2001). Pokud má dítě staršího sourozence a ten má problémovou adaptaci do společnosti, může se s ním identifikovat. Spousta (1994) popisuje jev sociálně defektní výchovy, která je charakteristická zejména pro rodiny, kde jsou rodiče nebo prarodiče sami delikventní. V těchto rodinách může být dítě motivováno k takovému chování. Rodiče často organizují a podporují trestnou činnost, například v rodinách, které se živí krádežemi či podvody.

Vágnerová (2012) zdůrazňuje důležitou potřebu průvodcovství a role vzoru. Rodiče zůstávají pro dospívající důležitými vzory pro etické rozhodování, zvládání životních problémů a orientaci v dospělém světě, i když jsou vystaveni odporu nebo distancování od dospívajících. Dále tvrdí, že absence rodičovské podpory může vést k nejistotě, nižší sebeúctě a problémům ve vztazích. A to potom vykazuje zvýšenou tendenci k rizikovému chování, jako je delikvence nebo problémy s emocemi. Podle ní také tito jedinci mívají potíže s přizpůsobením se sociálním normám a školnímu prostředí a nadále tato situace ovlivňuje i jejich schopnost vytvářet zdravé vztahy v dospělosti. Obdobně to vidí i Mynaříková et al. (2022). Pokud dospívající sledují vzor, který vykazuje destruktivní nebo nefunkční chování, může to narušit jejich vztah k zodpovědnosti, pracovní etice nebo k budování kvalitních partnerských vztahů.

Do nedávné doby se pozornost profesionálů zaměřovala především na problémové aspekty fungování rodin. Použití termínu sociální patologie ve vztahu k rodinám je toho příkladem. V současnosti se však upřednostňují méně stigmatizující označení, jako například mnohoproblémová rodina, rodina se zvláštními potřebami nebo rodinné dysfunkce (Matoušek & Pazlarová, 2016).

Štiková et al. (2020) uvádí, že dysfunkcí rodiny se rozumí situace, kdy rodina v různé míře nedokáže plnit základní požadavky a úkoly, které jsou stanoveny společenskými normami. Tyto normy se projevují v očekávání, že členové rodiny budou přiměřeně začleněni do společnosti. Obecně lze říci, že jde o selhání jednoho nebo více členů rodiny, což se projevuje v nedostatečném plnění základních funkcí. Příčiny tohoto selhání mohou být různé. Z hlediska etiopatogenetického je možné příčiny rozdělit na:

- *Objektivní* – jsou nezávislé na vůli rodičů a o dítě nemohou pečovat. Příčinou mohou být např. přírodní katastrofy, válka, úmrtí, nemoc, nepříznivý zdravotní stav dítěte apod.
- *Subjektivní* – jsou závislé na vůli rodičů a o dítě nechtějí či nedovedou pečovat. Příčinou může být přítomnost psychických poruch osobnosti, nedostatek zájmu nebo negativní postoj vůči dítěti. Důsledkem těchto faktorů je nedostatečná péče o dítě, její úplná absence nebo dokonce péče, která dítěti škodí.
- *Smíšené* – jedná se o kombinaci subjektivních i objektivních příčin, kdy se rodiče o dítě neumějí nebo nedovedou postarat. Jedná se především o velmi mladé a nezralé rodiče. Může to být také situace s handicapovaným dítětem nebo nemanželské děti. Zájem o dítě se může pohybovat od přehnané péče přes čistě formální přístup až po naprostý nezájem.

Dle Velemínského et al. (2017) rodiče, kteří selhávají v plnění svých výchovných a pečovatelských funkcí, mohou neúmyslně vystavit své děti těmto negativním zážitkům. Projevují se dále v životě jako dlouhodobé psychické a zdravotní problémy. Kromě toho uvádí, že když rodiče selhávají, například v důsledku závislosti, násilí, zanedbávání nebo z důvodu náročného konfliktního rozvodu, pak děti zažívají traumatické zážitky. Ty mohou vést k poruchám ve vývoji osobnosti, nízkému sebevědomí, úzkostem, depresím a rizikovému chování v dospívání a dospělosti. Negativní zkušenosti z dětství mohou mít dalekosáhlé důsledky. Dítě se učí nezdravé vzorce chování a prožívá emocionální zranění, která ovlivní jeho schopnost vytvářet stabilní a zdravé vztahy v dospělosti. Na to poukazují i Vincent, J. et al. (1998), že negativní zážitky z dětství mají silný vliv na vznik různých zdravotních problémů, včetně kardiovaskulárních onemocnění, depresí, závislostí nebo i předčasné úmrtnosti.

Obrázek 1

Dopady negativních zkušeností v dětství

Jaký dopad mají negativní zkušenosti v dětství (NZD)?

S počtem kategorií NZD, které dítě zažilo nebo zažívá, vzrůstá riziko negativních dopadů.

Zdroj: <https://www.societyforall.cz/signalv>

Z obrázku plyne, že dospělí, kteří zažili více než čtyři negativní zážitky v dětství, mají mnohem vyšší riziko vzniku těchto problémů. Traumatické zážitky v dětství dlouhodobě ovlivňují zdraví a vývoj jednotlivce. Čím víc negativních zážitků dítě zažije, tím více vzrůstá riziko negativních dopadů v chování. Má to vliv i na jeho fyzické a psychické zdraví v dospívání a dospělosti. Podobně, pokud dítě zažije separaci od rodičů nebo umístění do ústavní péče, může to vést k psychickým problémům, jako jsou: úzkosti, deprese, problémy s vytvářením vztahů a rizikovému chování v dospělosti.

Rozdíl mezi absencí rodičů a přítomností špatného vzoru spočívá v tom, že absence rodičovské podpory vede k nejistotě, problémům s identitou a rizikovému chování. Dospívající i tak může mít stále šanci najít pozitivní vzory jinde. Naopak přítomnost špatného vzoru, například v podobě destruktivního chování rodičů, často znamená, že mladý člověk internalizuje negativní hodnoty a chování. To může vést k dlouhodobým problémům jako je delikvence nebo poruchy ve vztazích.

3 DĚTSKÝ DOMOV JAKO FORMA ÚSTAVNÍ VÝCHOVY

Jak bylo výše zmíněno, negativní vzory v rodinném prostředí a jejich dopad na vývoj dítěte mohou mít dlouhodobé následky. Traumatické zážitky v dětství, včetně nefunkčního rodičovství, vedou k různým problémům v chování a mají vliv na zdraví. Tyto faktory mohou směřovat k situacím, kdy dítě nemůže žít v rodinném prostředí a je nuceno být umístěno do ústavní péče, např. do dětského domova, kde hledá náhradní péči a stabilitu.

Ústavní neboli institucionální výchova podle Matouška (2003) představuje opatření, které je navrženo orgánem sociálně-právní ochrany dětí a je schváleno soudem. Tento institut se uplatňuje v situacích, kdy rodina není schopná nebo ochotná zajistit dítěti potřebnou péči a výchovu a není možné nalézt jiný přiměřený způsob zajištění péče. Před vydáním soudního rozhodnutí se pečlivě zkoumají všechny dostupné možnosti, jak dítěti poskytnout adekvátní pečovatelskou službu. Jedná se o formu náhradní rodinné péče nebo péče v zařízení pro děti, které vyžadují okamžitou pomoc.

V souvislosti s traumatem o významu vztahové vazby hovoří Jochmannová (2021). Pokud dítě naváže bezpečnou vztahovou vazbu s matkou nebo jinou pečující osobou, získává tím stabilitu a větší odolnost do života. Naopak u dětí, které tuto kvalitní vazbu nemají, například v případě traumatizované matky, opakovaného opuštění nebo pobytu v ústavní péči, se tato situace odráží v neurobiologii jejich mozku a může vést k impulzivnímu chování, špatné schopnosti zvládat afekt nebo zátěžové situace.

3.1. Dětský domov

Dětský domov je vedle diagnostického ústavu, výchovného ústavu a dětského domova se školou, ústavní zařízení, které poskytuje zázemí dětem a mladistvým, kteří vlivem nejrůznějších okolností nemohou vyrůstat ve své původní rodině.

Matoušek (2003) popisuje dětský domov jako zařízení určené pro děti, které nemohou vyrůstat v rodinném prostředí, a to buď proto, že rodinu nemají, nebo protože rodina není schopná či ochotná se o dítě postarat. Stále častěji se objevují i děti

s postižením, jejichž rodiče se o ně rozhodnou nepostarat. Dětské domovy nyní mají rodinný charakter, kde děti různého věku žijí v menších skupinách a ubytování je více přizpůsobeno rodinnému životu. Bydlí se v bytech a děti mají stálé vychovatele, což je pro jejich vývoj příznivější, protože tento model lépe napodobuje klasický rodinný život a snižuje časté psychické deprivace. Deprivace se přitom chápe jako strádání a nedostatečné uspokojování základních potřeb (Hartl, 1996).

Dětský domov je jedním ze zařízení pro výkon ústavní výchovy, ochranné výchovy a preventivně výchovné péče. Jedná se o čtyři typy pobytových neboli ústavních zařízení metodicky spadajících pod Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy (MŠMT). Jednotlivá zařízení se liší svým posláním a cílovými skupinami. Jsou jimi:

- *Diagnostický ústav* je zařízením, kde na základě komplexního vyšetření umístí děti a mladistvé dále do dětských domovů, dětských domovů se školou či výchovných ústavů nebo také může poskytovat přímou preventivně výchovnou péči.
- *Dětský domov* plní funkci výchovnou, sociální a vzdělávací pro děti, které nemají vážnější poruchy chování s nařízenou ústavní výchovou.
- *Dětský domov se školou* je zařízením, kde se zajišťuje péče o děti a mladistvé v případě závažnějších poruch chování nebo také duševních poruch. Dále pak pro ty, kteří mají uloženou ochrannou výchovu, nezletilé matky a splňují výše uvedené podmínky. Také je pro všechny, kteří nemohou být vzděláváni ve škole, která není součástí dětského domova.
- *Výchovný ústav* pečuje o osoby starší 15 let mající závažné poruchy chování a nařízenou ústavní výchovu nebo uloženou ochrannou výchovu (Vávrová et al., 2015).

Podobně Mynářiková et al. (2022) uvádí, že dětský domov pečuje o děti a mladistvé podle jejich individuálních potřeb. Ve vztahu k dětem plní zejména úkoly výchovné, vzdělávací a sociální. Účelem dětského domova je zajišťovat péči o děti s nařízenou ústavní výchovou, které nemají závažné poruchy chování. Ti se vzdělávají ve školách, které nejsou součástí dětského domova. Děti jsou do dětských domovů umísťovány obvykle ve věku od 3 do 18 let. Pokud se však mladistvý nachází ve fázi přípravy na budoucí profesi, může být doba pobytu prodloužena až do 26 let.

V takovém případě uzavírá mladý člověk se zařízením smlouvu, tzv. pobyt na dohodu. Tento pobyt je podmíněn soustavnou přípravou na výkon povolání. Znamená to, že v případě ukončení studia či přípravy na profesi nárok na tuto formu zaopatření zaniká.

Janský (2014) a Hoferková (2009) popisují ústavní výchovu jako preventivní opatření, jehož cílem je zajistit dítěti právo na vzdělání a výchovu. Tento typ výchovy by mělo poskytovat prostředí, které podporuje rozvoj sebevědomí, emocionálního vyjádření a celkové osobnosti dítěte. Zároveň by mělo usnadnit jeho pozdější integraci do společnosti. Zohledňují se individuální potřeby dítěte a jeho věk. Cílem je předcházet nežádoucím projevům chování, minimalizovat negativní vliv na vývoj dítěte, podporovat jeho pozitivní rozvoj a zajistit kvalitní a bezpečné prostředí.

Novotná a Kremličková (1997) uvádějí, že dětský domov by měl fungovat jako dočasné útočiště, které dítěti pomůže překonat těžké životní situace a poskytne mu potřebnou oporu. Ústavní výchově se obecně často vyčítá nadměrná sociální izolace a deprivace. Její důsledky mohou negativně ovlivnit schopnost dětí vést samostatný život po jejich odchodu z dětských domovů (Matoušek, 1999).

Navzdory veškerým snahám o harmonizaci ústavní a rodinné výchovy je třeba zdůraznit, že dětský domov nikdy nemůže plně nahradit rodinnou péči. Pobyt v ústavním zařízení má obvykle negativní dopad na dítě. Dítě bývá emocionálně i sociálně narušeno v důsledku své minulosti a často nese následky traumat, která zažilo v nestabilním a dysfunkčním rodinném prostředí. Jak uvádí Škoviera (2007), pro správný vývoj dítěte je důležité, aby byla těmto traumatům věnována náležitá pozornost a byla adekvátně zpracována.

V České republice v dětských domovech stále zůstává značný počet dětí a mladistvých. I přes postupné změny v systému, představují dětské domovy stále důležitou součást podpory.

Tabulka 1

Počet dětí a mládeže v dětských domovech podle území pro školní rok 2023/2024

Území		celkem	Počet dětí (mládeže)																		
			z toho							z celku dětí, u nichž diagnostika v DgÚ		z celku									
			dívky	z toho nezletilé matky	úplní sirotci	dětí nezletilých matek	cizinci		dětí na útěku	proběhla	neproběhla	před zahájením povinné školní docházky	plnění povinnou školní docházky	po ukončení povinné školní docházky							
							celkem	z toho z EU Z7						celkem	v SŠ v zařízení	mimo zařízení	v rekval. Kurzu	v prac. Poměru	nezařazení	na VŠ, ve VOŠ	
Česko	CZ0	4298	2054	9	40	9	44	24	21	379	3919	365	2928	1005	54	884	0	1	17	49	
v tom	Hlavní město Praha	CZ010	149	77	0	2	0	17	6	2	24	125	8	68	73	0	61	0	0	1	11
	Středočeský kraj	CZ020	482	223	0	6	0	6	3	1	56	426	30	368	84	0	74	0	1	3	6
	Jihočeský kraj	CZ031	275	115	0	0	0	0	0	2	31	244	14	191	70	3	67	0	0	0	0
	Plzeňský kraj	CZ032	266	134	2	0	2	5	3	0	39	227	24	181	61	0	57	0	0	0	4
	Karlovarský kraj	CZ041	205	104	0	0	0	4	4	3	32	173	15	142	48	0	46	0	0	0	2
	Ústecký kraj	CZ042	704	354	1	6	1	3	2	3	48	656	83	489	132	16	110	0	0	3	3
	Liberecký kraj	CZ051	175	94	0	2	0	0	0	0	29	146	23	127	25	0	21	0	0	0	4
	Královéhradecký kraj	CZ052	210	95	0	6	0	1	0	0	15	195	13	146	51	8	40	0	0	1	2
	Pardubický kraj	CZ053	146	63	0	0	0	4	4	0	13	133	8	86	52	0	50	0	0	0	2
	Kraj Vysočina	CZ063	240	117	0	4	0	0	0	1	18	222	17	168	55	0	47	0	0	8	0
	Jihomoravský kraj	CZ064	288	135	0	2	0	1	1	0	36	252	19	208	61	14	43	0	0	0	4
	Olomoucký kraj	CZ071	330	157	0	4	0	0	0	0	3	319	33	216	81	1	76	0	0	0	4
Zlínský kraj	CZ072	230	97	0	1	0	1	0	1	3	227	22	154	54	1	50	0	0	0	3	
Moravskoslezský kraj	CZ080	598	289	6	7	6	2	1	5	16	582	56	384	158	11	142	0	0	1	4	

Zdroj: <http://statistika.msmt.cz/rocenka/rocenka.asp>

Dle statistické ročenky MŠMT pro období školního roku 2023/2024 je v České republice 137 dětských domovů a žilo zde 4298 dětí a mladistvých (viz tabulka č.1). V předchozím období bylo evidováno 4247 dětí, což dokazuje, že počty v minulých letech vykazovaly obdobné hodnoty.

3.2 Důvody vedoucí k umístění dětí a mladistvých do ústavní péče

Ústavní výchova je tedy nařízena v případech, kdy není možné zajistit dítěti jinou odpovídající individuální péči. Před rozhodnutím o nařízení ústavní výchovy je soud povinen toto prověřit. Náhradní rodinná péče je považována za vhodnější a je preferována před ústavní péčí.

Děti a mladiství, kteří jsou umístěni do dětských domovů, často procházejí náročným obdobím, které má vliv na jejich emocionální, sociální a kognitivní vývoj. Podle Ptáčka et al. (2011) jsou nejběžnějšími důvody pro umístění dětí do ústavní péče, reprezentované dětským domovem, následující: nedostatečná péče o dítě v 66% případů, finanční problémy rodiny v 10% případů, neschopnost rodičů zvládat problémové chování dítěte v 7% případů a sociální faktory v 5% případů. Ve zbývajících 12% případů byly důvody pro umístění jednoznačně oprávněné, a to zejména týrání, užívání alkoholu rodiči nebo absence rodičů z důvodu výkonu trestu odnětí svobody.

Podobně to předkládá i Daněk a Vlach (2024) ve své výzkumné práci. Uvádí, že v dětských domovech žije minimálně 440 dětí a mladých dospělých, jejichž rodiče si odpykávají trest. To představuje přibližně 10 % celkové populace dětí a mladých dospělých z tohoto prostředí. V České republice je přibližně 40 000 dětí, jejichž alespoň jeden rodič je ve výkonu trestu. Tento počet je skutečně významný. Nicméně, je jasné, že děti z dětských domovů mající rodiče ve vězení čelí této problematice podstatně častěji než děti v běžné rodinné populaci. Uvěznění rodiče může mít na dítě v dětském domově devastující následky (Navrátilová et al., 2024).

Dle Vocilky (1999) jsou důvodem pro umístění dítěte do dětského domova opakované prohřešky jednoho nebo obou rodičů, které vedou k následnému rozpadu rodiny nebo emocionálnímu utrpení dítěte. Uvádí také, že v procesu vývoje dítěte je nejvíce ohrožena jeho morální integrita. Rodiče mohou být špatným vzorem a děti se mohou podílet na trestných činech. Podle občanského zákoníku (zákon č. 89/2012 Sb.) platí, že pokud je jeden nebo oba rodiče ve výkonu trestu odnětí svobody a nejsou schopni zajistit řádnou výchovu dítěte, a není k dispozici jiná osoba, která by tuto péči zajistila, soud nařídí ústavní výchovu.

Podle výzkumné zprávy Mynaříková et al. (2022) uvádí, že mezi nejčastější důvody pro umístění dětí do dětských domovů patří: zanedbávání, zneužívání nebo týrání dítěte, absence rodičů v důsledku výkonu trestu, smrt rodičů, alkoholismus a závislost na jiných návykových látkách rodičů, nízká sociální úroveň rodiny, dlouhodobá nemoc rodičů a další genetické faktory.

Vocilka (1999) a Preslová (2023) upozorňují na důležitost opatrnosti při konzumaci alkoholu, který je často považován za běžně přijatelný společenský jev. Pokud alespoň jeden z rodičů trpí alkoholismem, je jasné, že rodina není schopna fungovat správně. Alkohol může vést k týrání, násilnému chování a dalším nežádoucím projevům, které mohou být důvodem k odebrání dítěte z rodinného prostředí.

Bedřichová a kol. (2014) uvádí, že sociokulturní a finanční faktory v rodinném prostředí mohou ovlivnit psychiku dítěte, zejména jeho schopnost koncentrace, ochotu ke spolupráci a další oblasti. Tyto faktory jsou často spojeny s výskytem rizikového chování v rodinách, což zmiňuje také Vocilka (1999). Takové okolnosti mohou přispět k dalším problémům, jako je šikana apod. (Peltová, 2000).

Přesto lze tvrdit, že děti umístěné v dětských domovech obvykle netrpí závažnými poruchami chování. Důvody pro nařízení ústavní výchovy bývají převážně výchovné, sociální nebo vzdělávací. K takovému opatření dochází, když rodina není schopná nebo ochotná poskytnout dítěti potřebnou péči, případně se o dítě nemůže postarat z vážných důvodů, jako je nemoc, smrt, finanční problémy nebo výkon trestu odnětí svobody. (Novotná & Kremličková, 1997; Pipeková, 2010; Janský, 2014; Hoferková, 2009).

Každý případ je individuální a rozhodnutí o umístění dítěte do dětského domova se obvykle přijímá po důkladném zvážení všech okolností a ve snaze zajistit nejlepší možné podmínky pro dítě. Mnohé děti i mladiství by mohli za podpory sítě terénních nebo ambulantních služeb pro ohrožené děti a jejich rodiny zůstat v přirozeném sociálním prostředí.

3.3 Přirozené versus institucionální sociální prostředí

Tento rozdíl nelze jednoduše srovnávat, tvrdí Vávrová et al. (2015). Přirozené sociální prostředí je tvořeno především blízkými osobami a vztahy, které mezi nimi existují. Toto prostředí je definováno také právními předpisy, konkrétně zákonem č. 108/1996 Sb., o sociálních službách, v § 3 písm. d). Zde se jedinec cítí v bezpečí, má svůj domov a soukromí. Prostor je formováno lidmi, kteří jsou vzájemně propojeni, mají společnou historii a akceptují jeden druhého i s chybami. Tento prostor zahrnuje i věkovou různorodost a umožňuje sledování přirozeného střídání generací a prohlubování mezigenerační solidarity. Děti se učí nápodobou a postupně přebírají zodpovědnost i vzorce chování od předchozích generací. Byť může ústavní prostředí být dobře fungující, nikdy nemůže plně nahradit přirozené sociální prostředí.

Do dětských domovů nepřicházejí pouze malé děti, ale také dospívající a jak již bylo uvedeno výše, tento typ prostředí se výrazně liší od přirozeného sociálního zázemí, jakým je například rodina nukleární či rozšířená. Jak uvádí Ptáček et al. (2011), ústavní péče má negativní dopad na vývoj dítěte ve všech oblastech, I přes zajištění kvalitní materiální péče a zvyšování počtu personálu, není možné v těchto podmínkách dosáhnout plnohodnotného rozvoje dítěte. Mezi hlavní negativní důsledky v raném věku patří opožděný socioemoční vývoj, problémy s vytvářením citových vazeb, tendence

k nedůvěřivosti nebo naopak k přehnané důvěřivosti, nízká sebedůvěra, slabé uvědomění si vlastní hodnoty a potíže se zvládáním stresových situací.

Podle Matouška (1999) představuje další riziko dlouhodobého pobytu v ústavní péči vznik syndromu ústavní závislosti. Tento syndrom se projevuje tím, že dítě si zvykne žít v uměle vytvořených podmínkách. Děti v dětských domovech často existují v jakési bublině, kde jsou chráněny před vnějším světem. Jsou zvyklé na to, že vše za ně někdo udělá, od praní a žehlení, přes zajištění stravy, až po úklid a organizaci jejich každodenního života. Po odchodu se však setkávají s problémy, protože nejsou schopné se samy postarat o tyto základní činnosti. Tento stav není výsledkem selhání dětí, ale spíše důsledkem ze strany vychovatelů, kteří je na samostatný život mimo domov nedostatečně připravují. Jak upozorňuje Běhounková (2012), čím mladší dítě je umístěno do ústavní výchovy, tím silněji to může ovlivnit jeho budoucí vývoj.

3.4 Zvládání pobytu v dětském domově

Děti nebo dospívající umístění do dětských domovů z prostředí s nefunkčním rodinným zázemím se musí adaptovat na nové prostředí. I když jejich původní rodina vykazovala nefunkční dynamiku, představovala určitou stabilitu a známé prostředí, proto je adaptace na nové podmínky často náročná.

Zejména přicházející dospívající často zažívají pocit ztráty kontroly nad svým životem, neboť se ocitají v prostředí, kde jejich každodenní činnosti a chování podléhají přísnější kontrole. Mohou mít pocit, že jsou nepochopeni, což může negativně ovlivnit jejich sebeúctu a schopnost sám sebe přijímat. Vyrovnávají se s interakcemi s novými vrstevníky, kteří mají odlišné životní zkušenosti a problémy. Pociťují izolaci, nenávist nebo mají vzpurné tendence, které mívají vliv na jejich psychickou pohodu a schopnost přizpůsobit se novým sociálním podmínkám. Je důležitá kvalita poskytované péče, přístup pracovníků, možnosti individuálního rozvoje a dostupná podpora, která může zmírnit negativní dopady (Mynaříková et al., 2022).

Vztahy, které vznikají v dětském domově, nelze zcela přirovnat k těm běžným v rodinném prostředí. Děti mají k vychovatelům různé postoje a přisuzují jim různé role. Törönen (2006) například uvádí, že vztah mezi dětmi a vychovateli může připomínat kamarádský, vzdálený příbuzenský nebo adoptivní vztah. Důležitější než

blízkost v těchto vztazích je pro děti pocit pochopení a vědomí, že je někdo skutečně poslouchá. Dětský domov by měl pro ně být bezpečným místem, kde nacházejí porozumění. Kromě toho uvádí, že vztahy mezi dětmi na rodince⁴ jsou odlišné od běžných sourozeneckých vztahů, protože děti nemají společnou historii, která by formovala jejich dětství. Mimo vlastní sourozence jsou vztahy mezi dětmi spíše přátelské, sousedské nebo vzdáleně příbuzenské. To znamená, že mezi nimi neexistují příliš silné nebo blízké vztahy.

3.5. Příklady ústavní péče v zahraničí

Při srovnání systému ústavní péče byly zvoleny dva státy Evropské unie – Slovensko a Francie. Oba státy nabízejí určité paralely i odlišnosti ve vztahu k České republice. Slovensko sdílí historický vývoj a legislativní základy, což umožňuje porovnat, jak se oba systémy vyvíjely po rozdělení Československa. Francie naopak představuje odlišný model péče, který klade důraz na podporu pěstounství a preventivní opatření. Pěstounská péče je tam rozvinutější a ústavní péče je využívána méně.

3.5.1 Slovensko

Na Slovensku došlo v roce 2018 k přejmenování dětských domovů. Nyní jsou označovány jako Centra pre deti a rodiny. Tato centra poskytují specializovanou péči a podporu dětem a jejich rodinám s cílem předcházet krizovým situacím a chránit práva dětí. Pečují o děti v samostatných diagnostických skupinách od narození do 25 let. Mají vypracovaný individuální plán rozvoje, který zahrnuje výchovnou a sociální práci s dítětem i jeho rodinou. Centra zajišťují kontakt mezi dětmi a jejich rodiči, pomáhají upravit jejich vztahy a podporují návštěvy. Taktéž v některých případech informují sociálně-právní ochranu dětí předtím, než propustí děti k rodičům.

Transformace dětských domovů na Slovensku začala v roce 2000 a je zaměřena na návrat dětí do rodin. Výzkum „Ohrožená rodina III“ ukázal, že až 56 % dětí by se mohlo vrátit k rodinám, pokud by jim byla poskytnuta podpora, zejména v otázkách bydlení a sociálních poměrů. Podle výzkumu však 42 % dětí brání návratu domů nedostatek vhodného bydlení pro jejich rodiny.

⁴ „Rodinka“ je hovorový výraz pro rodinu, který vyjadřuje blízkost, lásku a soudržnost. V kontextu dětských domovů může tento termín odkazovat na ideál podpory a péče, kterou děti dostávají v prostředí, které nahrazuje jejich biologickou rodinu.

Občanské sdružení „Úsmev ako dar“ nabízí vzdělávací program PRIDE, který je zaměřen na emocionální prožívání a osobní zkušenosti pečovatелů. Pomáhá jim lépe pochopit potřeby dětí tím, že se zaměřuje na sebepoznání. Škoviera (2007) zmiňuje nedostatky programu jako je např. nedostatečné reflektování naší stredoevropské kultury, nejasná teoretická východiska a ignorování některých důležitých oblastí poznání dítěte i techniky práce s ním. Zároveň ale uznává jeho pozitivní přínosy. Mezi ně patří např. individuální výchovné plány, práce s genogramem⁵ a zpracování knihy života, které jsou důležité pro budování identity dítěte vyrůstajícího mimo rodinu.

Na Slovensku, stejně jako u nás, se odcházející setkávají s podobnými problémy. Mívají nízkou kvalifikaci, což jim ztěžuje uplatnění. Potýkají se s problémy při začleňování do společnosti. Mnozí se vrací k původní rodině, jiní bydlí na podnikových ubytovnách, podnájmech nebo azylových domech. Důležitou roli hrají osobnostní a psychické předpoklady, které ovlivňují jejich schopnost vést samostatný život. Odcházející si často kladou za cíl vyřešit problémy s bydlením, zaměstnáním a schopností zvládnout každodenní život.

Po odchodu dospívajícího zůstává kontakt s institucí zachován až po dobu dvou let, což usnadňuje proces osamostatnění. Mladí lidé mají možnost se vrátit a pokračovat ve studiu nebo pracovat, přičemž v případě zaměstnání přispívají na bydlení formou nájemného. Tuto možnost však často nevyužívají. V České republice je tato podpora kratší. Návrat do zařízení je možný pouze do jednoho roku, a to pouze tehdy, pokud mladý člověk pokračuje nebo nově zahájí studium.

3.5.2 Francie

Ve Francii politickou odpovědnost za sociálně právní ochranu nese stát, který se snaží aktivně zapojit rodinu do tohoto procesu a podpořit její osobní zodpovědnost. Roli v tomto systému mají státní správa a justice. Pokud opatření nepomohou, do případu vstupuje dětský soudce. Jeho role má ve Francii dlouhou tradici, sahající až do roku 1945. Dětský soudce pracuje jak v občanskoprávní, tak trestní oblasti. Dlouhodobě se zaměřuje na rodinu a její vývoj. Jak říká dětská soudkyně Raphaële

⁵ Genogram je rozšířený rodokmen. Na rozdíl od rodokmenu zaznamenává těžké osudy, které se u předků staly. Slouží k ucelení poznání a vzpomínek o historii rodu, a to z otcovy i matčiny strany.

Eche⁶, průběžné sledování situace umožňuje upravovat rozhodnutí a podporovat rodiny v jejich vývoji (Bechyňová & Koncičková, 2008). Rozsudky mají stanovenou dobu trvání od 3 do 24 měsíců. Po jejím uplynutí soudce znovu posoudí situaci rodiny a rozhodne o dalším postupu. Dítě může zůstat s rodiči za podmínky spolupráce s určenou organizací, nebo může být umístěno mimo rodinu. Přednostně k širším příbuzným, do pěstounské péče a potom teprve do ústavního zařízení.

V případě nouze jsou dětské domovy otevřeny nepřetržitě 24 hodin a usilují o možnost návratu dítěte do rodiny. Kontakt dětí s rodinou a sourozenci v zařízeních pro ústavní výchovu probíhá po domluvě s odborníky a rodinou. Rodiče jsou podporováni ve snaze zlepšit situaci, která vedla k umístění dítěte. Ústavní výchova není časově omezena a trvá do dosažení plnoletosti nebo do splnění svého účelu. Počet dětí v ústavech se ve Francii od roku 1989 snižuje, což odráží preferenci státu pro adopci nebo pěstounství před ústavní péčí.

Pro dospívající mládež ve Francii slouží specializovaná zařízení nazvaná Místo k životu, zaměřená na přípravu vést samostatný život. Francie klade velký důraz na odbornou péči, s téměř vyrovnaným poměrem pracovníků a mladistvých. Ve srovnání s Českou republikou Francie reprezentuje systém, který více klade důraz na prevenci, spolupráci s rodiči a preferuje pěstounství.

4 ODCHOD DOSPÍVAJÍCÍHO Z DĚTSKÉHO DOMOVA

Tento proces, známý také jako přechod do samostatného života, je třeba plánovat a podporovat. Období přináší různě obtížné situace, které ovlivňují samotné odcházející i odborníky, kteří se o ně starají. Problematika odchodu zahrnuje přípravu na samostatnost, integraci do společnosti, rozvoj sociálních dovedností a adaptaci na život mimo institucionální prostředí. Často se ukazuje potřeba kvalitní přípravy, která dospívajícím pomáhá zvládnout praktické dovednosti, jako je hospodaření s penězi, udržení si bydlení, hledání zaměstnání nebo schopnost navazovat stabilní vztahy. Měla by také zahrnovat i psychickou podporu.

⁶ *Raphaële Eché* je francouzská dětská soudkyně, která se ve své praxi zaměřuje na ochranu dětí a práci s rodinami v krizových situacích

Dle Štikové et al. (2020) odchod z instituce, kde jednotlivec strávil část svého života, představuje významný a emocionální moment. Často bývá provázen nejistotou a obavami o budoucnost. Úspěšnost přechodu závisí na mnoha faktorech, jako je prostředí, do kterého osoba přechází, dostupnost pracovních příležitostí, kontinuita sociálních služeb, průběh sanace primární rodiny a mnoho dalších. Dle statistické ročenky MŠMT v České republice ročně trvale z dětských domovů do samostatného života odchází průměrně 800 dospívajících. Počet se může lišit v závislosti na konkrétním roce a dostupných statistických údajích.

Tabulka 2

Dětské domovy – odchody dětí a mládeže 2023/2024

Území		Odchody ze zařízení																Dny strávené dětmi v zařízení		
		celkem	z toho dívky	v tom z celku ve věku		z celku												celkem	z toho na útku	
						uskutečněné adopce			odchody do péstounské péče			dětí propuštěné trvale			dětí ubytované mimo zařízení					
				celkem	do 15 let	15 let a více	celkem	do 15 let	15 let a více	celkem	do 15 let	15 let a více	celkem	do 15 let	15 let a více					
Česko	CZ0	810	399	364	446	2	2	0	72	58	14	718	305	413	23	14	9	1476847	12793	
v tom	Hlavní město Praha	CZ010	32	15	6	26	0	0	0	2	1	1	29	4	25	0	0	0	50903	161
	Středočeský kraj	CZ020	77	47	38	39	0	0	0	13	12	1	74	38	36	3	0	3	160503	925
	Jihočeský kraj	CZ031	44	21	17	27	0	0	0	4	4	0	37	12	25	0	0	0	97967	1042
	Plzeňský kraj	CZ032	55	28	29	26	0	0	0	3	3	0	53	28	25	1	0	1	88125	450
	Karlovarský kraj	CZ041	37	17	25	12	2	2	0	0	0	0	33	21	12	0	0	0	68013	635
	Ústecký kraj	CZ042	109	53	56	53	0	0	0	10	3	7	98	46	52	6	6	0	236756	2477
	Liberecký kraj	CZ051	48	25	23	25	0	0	0	6	6	0	40	16	24	1	1	0	58222	96
	Královéhradecký kraj	CZ052	41	18	21	20	0	0	0	7	7	0	34	14	20	3	3	0	69422	169
	Pardubický kraj	CZ053	29	13	14	15	0	0	0	4	3	1	28	14	14	1	0	1	55280	55
	Kraj Vysočina	CZ063	38	11	14	24	0	0	0	0	0	0	35	12	23	3	2	1	85389	102
	Jihomoravský kraj	CZ064	63	31	30	33	0	0	0	3	3	0	51	23	28	0	0	0	94371	346
	Olomoucký kraj	CZ071	58	31	17	41	0	0	0	3	2	1	52	14	38	2	1	1	114170	2054
Zlínský kraj	CZ072	60	33	28	32	0	0	0	1	1	0	53	25	28	3	1	2	83372	871	
Moravskoslezský kraj	CZ080	119	56	46	73	0	0	0	16	13	3	101	38	63	0	0	0	214354	3410	

Zdroj: <https://statistika.msmt.cz/rocnka/rocnka.asp>

V roce 2023/2024 odcházelo 810 jedinců. Toto číslo v sobě zahrnuje i děti a mládež, kteří odcházeli zpět do své primární rodiny, do pěstounské péče nebo jiných forem náhradní rodinné výchovy.

4.1 Podpora ze strany odborníků

V České republice neexistuje jednotný státní systém přípravy dospívajících na odchod z dětských domovů. Tato odpovědnost je často přenášena na samotné dětské domovy a jejich zaměstnance. V praxi to znamená, že vychovatelé a další pracovníci těchto zařízení se snaží dospívající připravit na samostatný život prostřednictvím různých aktivit, jako je rozvoj praktických dovedností, finanční gramotnosti a sociálních kompetencí.

Dětské domovy přistupují k přípravě mladistvých na odchod z různých perspektiv a metod. Čech a Štenclová (2021) ve svém výzkumu oslovili ředitele dětských domovů, aby zjistili, jaké metody práce s dospívajícími při přípravě na odchod využívají. Více než polovina z nich uvedla, že přípravu na samostatný život neodděluje od běžné výchovné a vzdělávací činnosti. Přibližně 20 % považuje tuto přípravu za specifickou aktivitu, na kterou se zaměřují nejpozději rok před dosažením zletilosti. Často využívaným přístupem je nastavení specifického režimu. Je to například bydlení v tréninkových bytech, kde si mladiství sami hospodaří a jsou nuceni převzít odpovědnost za své jednání. Dětské domovy rovněž organizují systematická setkání, která se zaměřují na řešení otázek souvisejících s odchodem. Spolupracují s neziskovými organizacemi, především na projektech zaměřených na finanční gramotnost, posilování motivace, sebedůvěry, pracovních příležitostí, sebeobsluhu anebo jazykové pobyty v zahraničí.

Dospívající zůstávají v dětském domově do dosažení 18 let, pokud se před tím nevrátí do své biologické rodiny, nebo pokud nenastane například změna v podobě pěstounské péče či přemístění do jiného zařízení. Po dovršení 18 let, jako právně dospělé osoby, mají možnost kdykoli opustit dětský domov. Výjimku představuje situace, kdy mladiství pokračují ve studiu. V takovém případě mohou zůstat v domově až do dosažení 26 let. Co se týče legislativního ukotvení působnosti dětského domova v souvislosti s odchodem mladistvých, zákon č. 109/2002 Sb. stanoví pouze obecné povinnosti. Podle něj jsou vedoucí pracovníci dětského domova povinni informovat příslušný městský obvod o plánovaném odchodu a zajistit poradenství ze strany vychovatelů mladistvým po jejich odchodu z domova. Forma a rozsah tohoto poradenství však není podrobně specifikován. Z toho plynou různorodé a nesystematické přístupy k přípravě mladistvých na odchod (Mynaříková et al., 2022).

Zdravé vztahy, zejména ty nejbližší, mohou být zásadní pro úspěšný život v dospělosti (Cahill et al., 2016). Tato skutečnost potvrzuje tezi, že vychovatelé v dětských domovech mohou mít zásadní vliv na to, jak děti zvládnou přechod do života po odchodu z ústavní péče. Vychovatelé se nacházejí v odlišných podmínkách oproti běžným rodičům, protože s dětmi netráví všechnen čas a jejich práce je vnímána jako profesní činnost, za kterou jsou odměňováni. To znamená, že do vztahů s dětmi nemohou investovat stejné úsilí jako rodiče. Dále je důležité zdůraznit, že formální

vztah mezi vychovatelem a dítětem končí odchodem dítěte z péče. Jakákoli následná intervence do vztahu mezi dítětem a vychovatelem závisí na motivaci vychovatele, který je schopen tyto vztahy rozvíjet pouze na úkor svého volného času a bez možnosti finančního ohodnocení od instituce.

Dle Štikové et al. (2020) kromě systematické přípravy na osamostatnění, mají dětské domovy důležitou roli i po odchodu dospívajících. Stává se, že s vychovateli udržují kontakt i v pozdějších letech a obražejí se na ně, když mají problémy nebo potřebují radu. Vztah, který si vytvořili k vychovatelům nebo ředitelům, může v některých ohledech připomínat vztah k rodičům. Zvláště pokud jsou v dětském domově od malička. Tento vztah má pozitivní ochrannou funkci a pomáhá mladistvým překonávat těžkosti. Zároveň se tím ale kladou vysoké nároky na zaměstnance. Pro odcházející to v určitém směru může bránit skutečnému osamostatnění. Mohou zůstat závislí na bývalé instituci a nezískají tak potřebnou nezávislost.

Je zřejmé, že podpora odcházejících z ústavní péče do samostatného života není dostatečná. „V České republice chybí jasně definovaný, vnitřně provázaný, a především funkční systém následné péče o mladé lidi odcházející z institucionální péče“ (Folda, 2009).

4.2 Příprava na odchod

Příprava na odchod by měla být přizpůsobena individuálním potřebám každého mladého člověka, zohledňující jeho emoční a kognitivní vývoj. Tento proces musí začít s dostatečným časovým předstihem. Nejlépe kolem nástupu puberty a má zahrnovat detailní plánování, který pokrývá všechny oblasti. Nejdůležitějšími jsou finanční gramotnost, bydlení a vztahy. Součástí přípravy by také měla být terapeutická podpora zaměřená na zpracování traumat, úzkostí, ztrát a dalších psychických problémů, včetně témat souvisejících s nevyřešenou agresivitou nebo kriminální činností.

Dle Gottwaldové (2006) je pro plnoleté děti odchod výzvou, protože dosud byly zvyklé na stálou péči zaměstnanců, kteří se o ně starali a uspokojovali jejich potřeby. Dále tvrdí, že mezi nejčastější problémy, s nimiž se po odchodu potýkají, patří finanční negramotnost. Konkrétně upozorňuje, že velmi často si neumí zajistit bydlení podle svých potřeb, nerozlišují např. mezi nájmem a podnájemem, neumí se orientovat

ve smlouvách, neznají ceny zboží a nemají dovednosti v oblasti hospodaření. Navíc, protože neměly vzor v podobě rodičů, chybí jim víra ve vlastní schopnosti vést kvalitní život.

Podle Riegera (2009) příprava na odchod z dětského domova začíná již dnem příchodu dítěte, kdy je vytvořen plán podpory a péče. Tento plán, známý jako tzv. vstupní dohoda, je napsán jasným a srozumitelným způsobem a dítě je s ním podrobně seznámeno. Během pobytu v dětském domově jsou postupně stanovovány další cíle, přičemž celý proces se přizpůsobuje individuálním vývojovým potřebám každého dítěte.

Před odchodem je také důležité u dětí rozvíjet sociální dovednosti (Matoušek & Kroftová, 2003). Měly by být např. seznámení s chodem úřadů, jak napsat životopis, jak vyplnit daňové přiznání, jak funguje platba nájmu, jaké jsou druhy pojištění a další nezbytné záležitosti. S těmito tématy se běžně nesetkávají a je pro ně velmi těžké tyto informace získat samostatně.

Dle Štikové et al. (2020) je hlavní postavou v procesu přípravy vychovatel, který se zaměřuje na přípravu jednotlivce na tento důležitý krok. Vychovatel předává návyky, dovednosti a znalosti, jež by měly v budoucnosti usnadnit život. Výchovněvzdělávací aktivity v rámci rodinné skupiny jsou organizovány tak, aby svým obsahem a přístupem co nejvíce odpovídaly výchově v běžně fungující rodině. Dále konstatují, že v přípravě by měl být mladý člověk středem celého procesu. Diskuze by měly začínat tím, jak mladý člověk vnímá svou budoucnost, a témata by měla být probírána postupně, s dostatečným časem na zpracování rozhodnutí. Tento proces je třeba vnímat kontinuálně, kdy je mladý člověk podporován ve sdílení svých zkušeností a poskytování zpětné vazby.

V následující tabulce je přehled odborných pracovníků. Je patrné, že se dětské domovy potýkají s nedostatečným počtem psychologů, což představuje významný problém. Omezený přístup k odborné psychologické péči může negativně ovlivnit schopnost dětí a mladistvých vyrovnat se s traumaty a emocemi spojenými s jejich minulými zkušenostmi. Kvalitní psychologická podpora je důležitá pro zdravý psychický vývoj a úspěšnou adaptaci v dospělosti (Mynářiková et al., 2022).

Tabulka 3

Dětské domovy – odborní pracovníci (přepočtení na plně zaměstnané) 2023/2024

Území		Pedagogičtí pracovníci (přepočtení na plně zam.)					Zdravotničtí pracovníci	Sociální pracovníci	Ostatní odborní pracovníci
		celkem	z toho						
			speciální pedagogové	vychovatelé	asistenti pedagogů	psychologové			
Česko	CZ0	2176,7	88,3	1589,6	492,8	6	10,3	121,9	101,5
v tom	Hlavní město Praha	CZ010	100	34	65	1	0	3,3	0
	Středočeský kraj	CZ020	263,5	4,1	185,3	72,8	1,3	16,4	0,2
	Jihočeský kraj	CZ031	143	8,5	81,8	52	0,7	2	7,7
	Plzeňský kraj	CZ032	171,8	2	95,6	74,2	0	0	8,7
	Karlovarský kraj	CZ041	126,5	0	64	62,5	0	0	5,4
	Ústecký kraj	CZ042	252,3	14	229,3	9	0	2,5	14,8
	Liberecký kraj	CZ051	85,5	2	65,5	18	0	0	6,4
	Královéhradecký kraj	CZ052	110	1,2	81	26,8	1	2	6,7
	Pardubický kraj	CZ053	117,9	2	62	53,9	0	0	5
	Kraj Vysočina	CZ063	113,5	0	86	27,5	0	0	5,5
	Jihomoravský kraj	CZ064	146,8	0	113,1	32,4	1,3	0	3,6
	Olomoucký kraj	CZ071	198,2	5	143,9	47,7	1,6	1	8,2
	Zlínský kraj	CZ072	104,3	6	87,5	10,8	0	0,8	6,9
	Moravskoslezský kraj	CZ080	243,4	9,5	229,6	4,2	0,1	1	23,3

Zdroj: <https://statist.msmt.cz/rocnka/rocnka.asp>

Ze statistických údajů MŠMT pro rok 2023/2024 přípravu na odchod může komplikovat i nedostatek odborného personálu – z 2176 pedagogických pracovníků je pouze 88 speciálních pedagogů a 6 psychologů.

4.3 Výzvy a problémy spojené s odchodem

Dospívající vyrůstající v rodinném prostředí často ještě v osmnácti neřeší otázky samostatnosti a jejich cesta k osamostatnění vede postupně. Od rodiny, případně dalších příbuzných osob, se učí praktickým dovednostem a životním návykům. Přebírají jejich postoje a hodnoty v různých oblastech. Je jim od nich poskytována podpora v těžkých chvílích, v nejistotě nebo neúspěchu. Tyto blízké osoby jsou stabilním bodem v jejich životě a mohou s nimi sdílet různé životní momenty. Na rozdíl dětí v dětských domovech často nemají možnost postupného osamostatňování, chybí jim stabilní podpora blízkých osob a často se musí na samostatný život připravovat mnohem dříve a intenzivněji.

Podle Štikové et al. (2020) ukončení pobytu může nastat na základě:

- pravomocného rozsudku soudu o zrušení ústavní nebo ochranné výchovy, případně nařízením předběžného opatření,
- uplynutím stanovené doby trvání ústavní výchovy nebo předběžného opatření,
- dovršením 18 let, resp. 19 let v případě prodloužení ústavní výchovy soudem, pokud mladistvý neuzavře smlouvu o setrvání v zařízení až do dokončení přípravy na povolání,
- dokončením přípravy na povolání, pokud je dítě plnoleté,

- plnoleté dítě vypoví smlouvu o setrvání v péči zařízení do dokončení přípravy na povolání,
- dětský domov smlouvu o setrvání v péči do ukončení přípravy na povolání,
- soud rozhodne o přemístění dítěte do jiného zařízení,
- rozhodnutí soudu nabylo právní moc o osvojení nebo svěřeni dítěte do pěstounské péče.

V České republice bylo realizováno několik výzkumů zaměřených na sociální začleňování mladých lidí z dětských domovů. Jedním z nich je i výzkum Potřeby dětí při odchodu z dětského domova, který provedla organizace Ipsos (2015). Do tohoto výzkumu byly zahrnuti jedinci, kteří se na odchod z dětského domova teprve chystali, a také ti, kteří instituci opustili v posledním roce. Výsledky studie poskytly vhled do očekávání i do problémů dospívajících, které se objevily po jejich odchodu a souvisejí s nedostatky ústavní výchovy. Závěrečné shrnutí výzkumu identifikovalo tři hlavní problémy, které dospívající při odchodu často zažívají. Prvním je téma vztahů s vychovateli, na kterých děti mohou být závislé a se kterými po odchodu z domova ztrácejí kontakt. V dětském domově totiž nejčastěji řeší své problémy právě s nimi. Prerušeni tohoto kontaktu pro ně znamená ztrátu podpory, na kterou byli zvyklí. Vychovatelé jsou vnímáni jako důležité postavy jejich života. Právě z tohoto důvodu je důležité zkoumat sociální začleňování i z jejich perspektivy, jak to zmiňuje ve svém výzkumu Törönen (2006). Dalším problémem byl nedostatek informací a znalostí, které jsou potřebné k orientaci v běžném životě, např. při komunikaci s úřady nebo nejsou obeznámeny s nabídkou neziskových organizací, které by jim mohly pomoci. Posledním identifikovaným problémem byly nedostatky ve vzdělávacím systému. Většina dospívajících z dětských domovů má pouze výuční list (71%), což je v porovnání s jejich vrstevníky znevýhodňuje na trhu práce. Tento problém však vyvolává otázky o příčinách, které za tímto vzdělávacím deficitem stojí. Může to být způsobeno tím, že jedinci nemají ve svém okolí dostatečné motivující vzory, které by je vedly k dosažení vyššího vzdělání.

Jak již bylo uvedeno výše, dospívající opouští dětský domov po dosažení věku 18 let, přičemž v některých případech může být pobyt prodloužen až do 19 let, nebo až do 26 let, pokud stále studuje a připravuje se na své budoucí povolání. V takovém případě s ním uzavře ředitel dětského domova smlouvu, která stanoví podmínky jeho

pobytu a i nadále mu je poskytováno přímé zaopatření. Kovařík (2004) však upozorňuje, že prodloužení pobytu je spíše výjimečné. Mnoho dospívajících opouští dětský domov co nejdříve, často s představou o svobodném životě a možnosti žít podle vlastních pravidel. Tento přístup může být problematický, protože mladý jedinec je nezralý. Nemívá stabilní sociální podporu a bez ní se obtížně přizpůsobuje životu mimo domov. V některých případech může takový odchod vést k situaci, kdy se dítě ocitne bez domova a bez potřebných základních záruk pro zajištění svého života.

V plnoletém dítěti i po opuštění dětského domova často zůstává potřeba závislosti na pomoci druhých. Stále očekává, že se mu dostane všeho, co potřebuje, a že se o něj někdo postará, tak jako tomu bylo v minulosti. Dospívající, který opustí dětský domov, může mít potíže s reálným odhadem situací. Nedokáže plánovat svou budoucnost ani se zaměřit na nadcházející dny, což vede k životu ze dne na den. Odchod bývá popisován jako nepřipravený a odcházející mívají pocit, že nedostali smysluplnou přípravu, která jim pomohla udržet jejich nezávislý život (Dutta, 2017).

Gottwaldová (2006) také zmiňuje, že se nesmí zapomínat na to, že společnost nepřispívá k usnadnění socializace těchto plnoletých dětí, neboť ti, kteří opustili ústavní zařízení, jsou často stigmatizováni svým pobytem v ústavu. Tvrdí, že tato stigmatizace ztěžuje nejen jejich komunikaci s lidmi z vnějšího světa, ale vede také k obranným reakcím, jako je nepřiměřený strach, nesmělost nebo dokonce agrese.

Dle Mynaříkové et al. (2022) se po odchodu dospívající často ocitají v situaci, kdy mají pocit, že nemají místo, kam se vrátit. Tento stav může být ještě obtížnější, pokud se k němu přidá i pocit nepřipravenosti na samostatný život. To znamená nedostatek informací a dovedností, a nejistota ohledně toho, na koho se obrátit v případě problémů. Ačkoli dětský domov nenahrazuje rodinu, jeho role v přípravě mladistvých na osamostatnění je nezastupitelná. Čím systematictější a dlouhodobější proces přípravy na samostatný život je, tím snazší je přechod mladistvých do samostatného života.

Při procesu osamostatňování dospívající často hledají vzory mezi dospělými ve svém okolí, což mohou být nejen vychovatelé, ale i negativní vzory, které mohou pocházet z různých subkultur nebo sociálních skupin. Příliš brzký, náhlý a nepřipravený odchod může vést k pocitům nejistoty a nerealistickým očekáváním.

4.4 Integrace do společnosti

Dětské domovy poskytují odcházejícím finanční příspěvek, známý jako odchodné, jehož výše závisí na rozhodnutí jednotlivého zařízení. Podle Nařízení vlády č. 460/2013 Sb. Není konkrétní částka stanovena, ale je určeno maximální možné rozmezí ve výši až 25 tisíc Kč. V některých případech tento příspěvek nahrazují praktickým balíčkem, zatímco jinde poskytují kombinaci finančního příspěvku a materiální pomoci. Dětské domovy nemají povinnost zajistit odcházejícím ubytování nebo zaměstnání, ačkoliv tyto služby často nabízejí. Některá zařízení disponují tzv. startovacími byty, ve kterých učí, jak žít samostatně a jak efektivně hospodařit s omezenými prostředky (Mynaříková et al., 2022).

Matoušek a Pazlarová (2016) zdůrazňuje, že pro úspěšný přechod do samostatného života potřebují mladí lidé především základní dovednosti pro každodenní život. To zahrnuje schopnost vařit, orientovat se v nákupech a mít přehled o cenách. Dále je nezbytné, aby měli komunikační dovednosti, které jim umožní efektivně komunikovat s ostatními a potřebují také dostatečné vzdělání a následně adekvátní zaměstnání. Je také důležité mít zajištěné kvalitní bydlení, dobré zdraví a především cítit tu podporu nejen při, ale i po odchodu z domova.

V souvislosti s osamostatňováním se mohou znovu objevit podobné tendence jako v období *terrible twos*⁷. Dospívající, kteří v raném dětství nezažili správný vývoj prožitku sebe sama, můžou v pubertě přijímat extrémní postoje a snažit se za každou cenu získat prostor a odlišit se. Pro ty, kteří byli v dětství traumatizováni nebo jim nebyly dostatečně naplňovány vývojové potřeby, může být obtížné opustit bezpečí rodinného prostředí. Tito jedinci mohou buď na rodičích silně lpět, nebo je naopak odmítat. Oba typy dospívajících mohou pociťovat zmatení nebo ztrátu a činí je náchylnými k užívání drog a promiskuitnímu chování. V této fázi vývoje je vedení rodičů nebo jejich vychovatelů více než kdy jindy nezbytné (Levine & Klineová, 2014).

⁷ *Terrible twos* označuje vývojové období kolem druhého roku života, kdy dítě začíná projevovat vzdorovité chování, časté záchvaty vzteku a frustraci. Toto chování je důsledkem snahy o větší nezávislost a rozvoje osobní identity, což je součástí přirozeného vývojového procesu.

4.5 Následná péče

Štiková et al., (2020) uvádí, že se dospívající může do jednoho roku od skončení ústavní či ochranné výchovy vrátit zpět do dětského domova, pokud i nadále studuje a zařízení má volnou kapacitu. Zmiňuje, že podpora po opuštění dětského domova by měla navazovat na předchozí intervence, které proběhly. Měla by být flexibilní a zároveň zohledňující individuální potřeby. Cílem by mělo být vytvoření sítě podpory a propojení s místními službami. A dodává, že při plánování je nutné respektovat identitu mladého člověka, jeho zapojení do rozhodování a podporu rodinných a komunitních kontaktů. Odcházející by měl být informován o dostupných organizacích a projektech v oblasti, kde bude po odchodu žít. Měl by mít přehled o možnostech podpory a služeb v dané lokalitě a možnost se plně zapojit do života ve své komunitě.

Jednou z nejdůležitějších otázek, které je třeba řešit po odchodu, je zajištění bydlení. To by mělo být vyřešeno ještě před odchodem, aby odcházející měl jasnou představu o tom, kde bude v následujících dnech bydlet. Možnosti zahrnují návrat do původní rodiny, zajištění vlastního bytu, nebo využití dočasného ubytování v azylovém domě či zařízení typu dům na půli cesty, které poskytují nejen střechu nad hlavou, ale i potřebnou sociální podporu.

Měrková a Sedláček (2017) uvádí, že pokud dospívající není připraven nebo nechce přejít do samostatného bydlení, existují alternativní možnosti, kde mu odborníci poskytují podporu. Tato zařízení jsou určena na přechodnou dobu, obvykle na jeden rok, během kterého si jedinec s pomocí profesionálů hledá trvalé bydlení. Kromě toho mu odborníci mohou pomoci i v dalších oblastech, jako je hledání práce nebo hospodaření s financemi. Mezi tato zařízení patří azylové domy, domy na půl cesty a noclehárny. Gjuričová (2007) v souvislosti s alternativními možnostmi bydlení uvádí, že většina jedinců 70,5 %, po ukončení ústavní výchovy nebo ochranné výchovy se vrací zpět do rodiny, 7,3 % respondentů využívá domy na půl cesty a pouze malé procento, konkrétně 1,1 %, se obrací na azylové domy.

Azylový dům je ubytovací zařízení určené pro osoby bez přístřeší, jehož cílem je umožnit integraci těchto osob do společnosti. Jak již bylo zmíněno, pobyt v azylovém domě je pouze dočasný, obvykle trvá několik měsíců. Azylové domy bývají zařízení komfortnější než noclehárny, protože se předpokládá, že jejich obyvatelé mají pracovní

příjem a jsou schopni hradit vyšší poplatky za ubytování. I když je pobyt v azylovém domě časově omezen, v České republice azylové domy mezi sebou nekomunikují a nesdílejí informace, což dává možnost jednotlivcům přecházet z jednoho azylového domu do druhého (Matoušek, 2003).

Dům na půli cesty je dle zákona č. 2018/2006 Sb. Určen pro mladé osoby do 26 let, které po dosažení plnoletosti opouštějí ústavní zařízení. Tento typ zařízení je navržen tak, aby odpovídal specifickým potřebám těchto znevýhodněných jedinců. Dům na půli cesty nenabízí pouze ubytování, ale také usnadňuje kontakt s širším společenským prostředím. Poskytuje sociálně terapeutické služby a pomáhá jedincům s uplatňováním práv, hájením oprávněných zájmů a řešením osobních záležitostí.

Štiková et al., (2020) poukazuje na to, že v současnosti chybí propracovaný systém k podpoře odcházejících. Tento úkol přebírají neziskové organizace, které se zaměřují na zajištění potřebné pomoci. Chybí následná péče po péči náhradní, ať už ústavní nebo pěstounská. Dále připomíná, že podporu odcházejícím nevyřeší pár ojedinělých intervencí, ale dlouhodobá kontinuální práce zaměřená na oblasti zaměstnání, bydlení, rodinnou výchovu, dluhové poradenství, finanční gramotnost a také oblasti vztahů.

V České republice existuje několik projektů a iniciativ zaměřených na pomoc dospívajícím, kteří opouštějí dětské domovy. Tyto projekty se zaměřují na různé oblasti, jako je vzdělávání, zaměstnání, finanční gramotnost, psychologická podpora a sociální integrace. Podpora těchto organizací je dostupná po celém území a je efektivně koordinována tak, aby odcházející měli k dispozici všechny potřebné nástroje a zdroje pro úspěšnou integraci do společnosti. Tato podpora však závisí na dobrovolnosti a ochotě jednotlivců spolupracovat.

4.6 Zvládání života po odchodu

Po odchodu není jednoduché se adaptovat na samostatný život. Jak již bylo výše zmiňováno, hlavními úskalími jsou nedostatečná příprava, nedostatek praktických životních zkušeností a dovedností, nízká úroveň vzdělání a profesní kvalifikace. To vše omezuje šance na získání stabilního zaměstnání i ekonomickou nezávislost.

Dle Mynaříkové et al. (2022) se často odcházející potýkají s vyšší nezaměstnaností než jejich vrstevníci z běžného rodinného prostředí. Mívají psychické problémy a traumata. Mnozí zažili ztrátu rodiny, časté změny prostředí a další stresové faktory, které mohou vést k poruchám chování nebo duševním problémům, včetně posttraumatického stresu. Někdy nejsou ani schopni navazovat stabilní vztahy a adaptovat se na nové životní podmínky.

Štiková et al. (2020) to shledávají obdobně. Mezi nejčastější problémy, se kterými se odcházející potýkají, patří nedokončené vzdělání, finanční problémy, obtížná dostupnost bydlení a také rizika spojená s kontaktem s biologickou rodinou. Dále zmiňují často pociťovanou sociální izolovanost. Po odchodu trpí nedostatkem podpory, a to zvyšuje jejich zranitelnost. Je velmi potřebné, aby se co nejrychleji a lehce začlenili do společnosti a předešli tak sociálnímu vyloučení⁸.

Odcházející mohou využít i tzv. záchranné sítě. Jak uvádí Mertl et al. (2022), záchranná sociální síť představuje systémovou ochranu a podporu pro občany, kteří se nacházejí v obtížné životní situaci a nemají k dispozici jiné způsoby, jak uspokojit své základní potřeby. Hlavním cílem této sítě je zajištění pokrytí základních životních potřeb, jako je strava, bydlení a zaměstnání. Tato síť je projevem celospolečenské solidarity a odpovědnosti státu vůči svým občanům, kdy stát zajišťuje nezbytnou a společensky uznávanou úroveň pomoci.

Ačkoli data z výzkumu pocházejí z doby před více než deseti lety, problém sociálního začleňování dětí z dětských domovů je i nadále aktuální. Národní strategie ochrany práv dětí 2021–2029 (MPSV, 2020) zdůrazňuje nefunkčnost systému podpory pro mladé lidi po odchodu z ústavní péče, včetně neprovázanosti mezi systémy sociální ochrany dětí a práce s dospělými. Dokument rovněž poukazuje na chybějící služby a sociální bydlení a stanovuje cíl vytvořit efektivní systém podpory při přechodu mladých dospělých do samostatného života, včetně změn právní úpravy.

Úspěšné zvládnutí života po odchodu z dětského domova vyžaduje podporu, která zahrnuje rozvoj praktických dovedností a vzdělání, psychologickou pomoc

⁸ *Sociální vyloučení* je zákonem č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, definováno jako vyčlenění osoby mimo běžný život společnosti a nemožnost se do něj v důsledku nepříznivé sociální situace zapojit.

a sociální podporu. Je důležité, aby rodiče, pečovatelé a odborníci spolupracovali na vytvoření podpůrného a stimulujícího prostředí.

V rámci této práce je užitečné uvést alespoň jednu kazuistiku, která ilustruje specifické zkušenosti, jež jsou spojeny s vyrůstáním v dětském domově. Tento příklad nám umožní lépe porozumět, jak chybějící rodičovský vzor v raném věku může ovlivnit schopnost jedince vytvářet zdravé vztahy a bezpečnou vazbu (attachment) v dospělosti. V tomto kontextu je zřejmé, jak absentující emocionální podpora a stabilní vzory chování v rodinném prostředí mohou mít dlouhodobé důsledky pro adaptaci jednotlivců na samostatný život po opuštění dětského domova.

Tabulka 4

Kazuistika – Případ dospívající v dětském domově (zkrácená verze)

Jméno: Karolína Nováková (fiktivní jméno)
Věk: 26 let
Situace: Karolína vyrůstala v dětském domově od svých 3 let, kde byla umístěna kvůli nefunkční rodině a sociálním důvodům. Během svého pobytu v zařízení procházela různými fázemi adaptace na život bez biologických rodičů, přičemž vždy udržovala pozitivní vztah k některým pečovatelům a vychovatelům. Matka byla dorogově závislá, viděla se s ní naposledy, když jí bylo 9. Otec žil v zahraničí, poprvé ho viděla ve svých 13 letech. Nenašli k sobě cestu.
Výchovná podpora: V průběhu let měla možnost využívat individuální výchovné plány, které zahrnovaly pravidelnou podporu a účast v aktivitách zaměřených na osobní rozvoj. Mívala problémy s některými dětmi jak na domově tak ve škole. Nesedla si s nimi. Poměrně dobře se zapojovala do školního prostředí, vystudovala střední školu a odmaturovala. Dostala se i na VOŠ, ale studium ukončila, protože chtěla odejít z dětského domova a chtěla se více bavit a užívat si života.
Přechod na samostatný život: Měla našetřeno z brigád a dále dostala 15 tisíc od dětského domova. Odchod byl plánovaný, protože měla silnou touhu osamostatnit se a získat svobodu. Cítila potřebu začít nový život a nezávislost, což pro ni znamenalo fyzické i emocionální uvolnění z vlivu dětského domova. Cítila se připravená, ale zároveň byla plná obav z finančního zajištění a neznalosti praktických záležitostí. Šla bydlet ke kamarádce. Bylo pro ni těžké sehnat práci, peníze ubývaly a málem skončila na ulici. Pomohli jí někteří kamarádi a organizace, na kterou se obrátila o pomoc.
Současná situace: Má problémy s důvěrou, často je emocionálně uzavřená. Po odchodu střídala zaměstnání, ale nyní našla práci, kterou si drží již delší dobu. Žije v pronajatém bytě. Největší výzvou pro ni bylo udržet si stabilní bydlení a práci, aby dokázala pravidelně platit nájem. Postupně však zaznamenává zlepšení v její finanční situaci. Nemá přítele a cítí se osamocena. Uvádí, že nějak není schopna navazovat kvalitní vztahy.
Závěr: Příběh ukazuje, jak důležitá je kontinuální podpora nejen v průběhu pobytu v dětském domově, ale i po jeho opuštění. S přístupem, který zahrnuje odbornou pomoc i praktickou podporu při přechodu na samostatný život, mohou i mladí lidé z dětských domovů zvládnout životní změny. V tomto případě dětský domov poskytl maximální podporu jejímu intelektu, což jí umožnilo dokončit školu a získat maturitu a to je výjimečné.

Zdroj: vlastní

II. VÝZKUMNÁ ČÁST

5 REALIZACE VÝZKUMU

Výzkumná část této diplomové práce se zaměřuje na analýzu pohledů dospívajících, kteří opustili dětský domov a na jejich zkušenosti spojené s tímto přechodem do samostatného života. Výzkum je systematický a důkladně naplánovaný proces, jehož cílem je odhalovat nové poznatky a souvislosti, a tím přispívat k rozvoji konkrétního oboru (Hendl, 2005).

5.1 Cíl výzkumu a výzkumné otázky

Cílem práce je zjistit, jaké mají dospívající zkušenosti s odchodem z dětského domova, jak zvládali dny po odchodu v samostatném životě a jaké faktory a motivace s tímto souvisely. Jde o hlubší porozumění a vnímání tohoto procesu. V rámci tohoto kvalitativního výzkumu je kladen důraz především na autentické a subjektivní prožívání účastníka a jeho osobní interpretaci vlastních zkušeností (Švaříček & Šed'ová, 2007).

Výzkumné otázky jsou formulovány z perspektivy výzkumníka. Zaměřuje se na pochopení jedinečným zkušenostem účastníků a na zjištění, jaký význam jim přiřkládají. Data byla zpracována pomocí tematické analýzy. Byly definovány výzkumné otázky, které mají skutečnou hodnotu pouze tehdy, pokud jsou participant ochotni otevřeně sdílet své osobní zážitky. Důležité bylo, aby dokázali popsat své zkušenosti při odchodu z dětského domova a dny, které po něm následovaly.

Hlavní výzkumná otázka byla stanovena před započítím výzkumu a vychází z uvedeného cíle a zní:

„Jaké jsou osobní zkušenosti dospívajících z dětských domovů s přechodem do samostatného života a jaký význam těmto zkušenostem přiřkládají?“

Po pečlivém zvážení byly formulovány následující doplňující výzkumné otázky, které mají za cíl odpovědět na hlavní výzkumnou otázku a prozkoumat faktory ovlivňující odchod dospívajících z dětského domova. Zároveň poodhalí průběh odchodu pro jeho lepší pochopení a zasazení do souvislostí:

Jakým způsobem biologická rodina ovlivňuje odchod dospívajících z dětského domova do samostatného života?“

„Jaké jsou motivace, které vedou k rozhodnutí dospívajících opustit dětský domov?“

„Jaké obavy a očekávání mají dospívající ohledně samostatného života po odchodu z dětského domova a jak tyto představy ovlivňují jejich přípravu na tento přechod?“

„Jak dospívající hodnotí podporu, kterou dostávají při odchodu z dětského domova, a jak tato podpora ovlivňuje jejich adaptaci na samostatný život?“

Otázky byly formulovány na základě studia relevantní literatury a výzkumného záměru. Staly se rámcem celého výzkumu, jelikož pomáhaly udržet zaměření na hlavní témata. Zároveň sloužily jako návod, aby se v průběhu rozhovoru dalo k těmto tématům vracet a příliš se od nich neodchylovat. Důraz byl kladen na to, aby měli všichni účastníci rovné příležitosti odpovědět na všechny otázky. Pro co nejotevřenější odpovědi byly použity otázky, které umožňovaly volné vyjádření. K hlavním otázkám byly přidávány další doplňující otázky, které vycházely z myšlenek a témat, jež účastníci sami přinášeli, a které bylo třeba objasnit pro lepší porozumění. Poslední dvě otázky byly formulovány s cílem umožnit účastníkům vyjádřit jejich vlastní názory a postřehy k tématu. Otevřely prostor pro nové nápady a poznatky vycházející z jejich osobní zkušenosti. Ačkoli je určitá představa o studovaném jevu, je nezbytné si uvědomit, že během výzkumu mohou vyvstat nové skutečnosti a informace, které mohou významně ovlivnit nebo upravit původní předpoklady (Miovský, 2006).

5.2 Participanti

Výběr účastníků byl promyšlený. Participanti byli vybráni na základě jejich účasti v projektu Začni správně, který podporuje mladé lidi po odchodu z dětských domovů. Všechny účastníky znám osobně, neboť jsem v projektu působila jako koordinátorka a manažerka. Měla jsem možnost oslovit je k účasti na výzkumu, protože jsem je osobně znala. Každý z nich opustil dětský domov průměrně před pěti lety a v současnosti již žije samostatně. Výběr umožnil zaměřit se na osoby, které mají dostatečně dlouhou zkušenost se samostatným životem a jsou schopny reflektovat svůj přechod z dětského domova s potřebným odstupem a vyzrálostí.

Ve výzkumném vzorku bylo 9 mladých lidí, z toho 5 žen a 4 muži, kteří měli středoškolské vzdělání ukončené výučním listem.⁹ Všichni žijí trvale na území České republiky. Délka jejich pobytu v dětském domově se pohybuje od 4 do 21 let, a zároveň délka jejich samostatného života mimo dětský domov je minimálně 1 rok a maximálně 6 let. Průměrný věk respondentů je 25 let, dále pak žádný z nich nebyl starší než 29 let. Základní informace jsou uvedeny v následující tabulce.

Tabulka 5

Základní údaje o participantech

Pseudonym	Věk umístění do DD	Délka pobytu v DD	Délka samostatného života	Odchod z DD (věk)	Věk nyní
Michal	3	19	4	22	26
Tomáš	5	13	6	18	24
Nora	14	4	5	18	23
Ivana	3	21	4	24	28
Dana	3	16	6	19	25
Edita	13	6	6	19	25
Luděk	3	15	6	18	24
Běla	11	11	1	22	23
Radek	4	21	4	25	29

Zdroj: Vlastní zpracování

Pro výběr účastníků byla použita metoda výběru na základě předem stanovených podmínek, které zahrnovaly:

- minimálně 1 rok samostatného života,
- pobyt v dětském domově minimálně 4 roky,
- maximální věk 30 let.

Kritéria byla zvolena tak, aby účastníci měli zkušenost se samostatným životem a zároveň i s delším pobytem v dětském domově. Minimálně 1 rok samostatného života zajišťuje, že účastníci mají reálné zkušenosti s přechodem do samostatnosti a adaptací na život mimo instituci. Pobyt v dětském domově po dobu alespoň 4 roky poskytuje účastníkům hlubší zkušenost s tímto prostředím a jeho vlivem na jejich rozvoj, a to jak během pobytu, tak i v období po jeho ukončení.

⁹ Podle průzkumů dosáhne maturity pouze přibližně 1% jedinců, kteří vyrůstali v dětském domově. Vysokoškolské vzdělání získá jen 1 z 333 bývalých obyvatel těchto zařízení (Marjanovičová & Merunková, 2016).

5.3 Postup sběru dat

Jak již bylo uvedeno, sběr dat probíhal záměrným výběrem dospívajících, kteří již žijí samostatný život min 1 rok. Výzkum proběhl v měsících od července roku 2024 do prosince roku 2024. Rozhovory probíhaly prostřednictvím online platformy Google meet, kam se participanté přihlásili kliknutím na vytvořený odkaz s termínem a časem schůzky, který jim byl den předem zaslán na jejich domluvený email.

Pro sběr dat byly zvoleny polostrukturované rozhovory, které účastníkům umožnily vyjádřit jejich názory a zkušenosti v rámci výzkumné otázky. Tento formát zároveň poskytl flexibilitu během rozhovorů. Každý rozhovor probíhal v uvolněné atmosféře, která měla za cíl povzbudit účastníky k otevřenosti a sdílení osobních informací.

Rozhovory začínaly krátkým úvodem, aby se navodilo uvolnění a důvěra. V této fázi byly účastníkům položeny otázky zaměřené na jejich aktuální životní situaci, osobní i profesní život a zájmy. Pomohlo to vytvořit příjemnou atmosféru pro hlavní část rozhovoru. Po úvodní části následovala hlavní část polostrukturovaného rozhovoru, která se zaměřila na specifické výzkumné otázky. Byly otevřené a navrženy tak, aby poskytovaly konkrétní odpovědi a umožnily účastníkům vyjádřit jejich vlastní názory a pocity. V některých případech bylo využito doplňujících otázek na základě konkrétních odpovědí účastníků, což vedlo k hlubší analýze daného tématu.

Použilo se způsobu doslovného přepisu, který umožňuje plně zachytit význam sděleného obsahu tím, že mluvený jazyk je převeden do psané textové formy (Novotná & Kremlíčková, 2019). Každý rozhovor trval přibližně 50 až 60 minut a byl zaznamenán v audio formátu na mobilní telefon. Nahrávky byly následně převedeny do písemné podoby pomocí funkce v softwaru Office365. Po převodu textu byl materiál upraven a anonymizován výzkumníkem. Po každém rozhovoru následovalo 20 až 30 minutové období, během kterého byly reflektovány a ukotvovány získané dojmy a zážitky. Kromě toho byla jména účastníků nahrazena pseudonymy, aby byla zajištěna jejich anonymita a ochrana soukromí. V některých případech nebylo vhodné použít všechny připravené otázky. Dotazování bylo přizpůsobeno průběhu rozhovoru, a zároveň respondenti, u kterých se objevoval silnější emoční náboj, byli požádáni

o podrobnější vysvětlení konkrétní situace. Cílem bylo propojit získané informace s osobními zkušenostmi účastníků. Mohou být lépe pochopeny jejich motivy a možnost je zasadit do širšího životního kontextu (Miovský, 2006).

5.4 Výzkumná strategie

Byl zvolen kvalitativní výzkumný přístup, který poskytuje hlubší vhled do subjektivního vnímání tématu ze strany respondentů. Umožňuje také detailnější pochopení dané problematiky, zkoumání procesů a formulování teorií (Hendl, 2005).

Tento přístup se zaměřuje na význam, který jednotlivci přisuzují svým zkušenostem, což umožňuje podrobnější pohled na jejich vnímání a chápání. Je cenný při zkoumání jevů, které jsou málo probádané nebo výjimečné, a také při zkoumání oblastí, které dosud nebyly dostatečně zmapovány. Mezi negativa kvalitativního výzkumu patří obtížnost replikace, protože výsledky jsou silně závislé na výběru respondentů. Dále je tu nižší zobecnitelnost výsledků, jelikož zjištění z této studie se vztahují pouze na účastníky výzkumu a nelze je automaticky aplikovat na celou populaci, u níž by mohl být zkoumaný jev nebo proces pozorován. (Preiss & Vizinová, 2023).

Podle Boeije (2009) je kvalitativní výzkum nejvhodnější v situacích, kdy je cílem porozumět procesům, které se odehrávají v dané oblasti. Je také užitečný tam, kde je kladen důraz na výpovědi jednotlivců, jejich aktivní zapojení a konkrétní příspěvek k danému tématu. Tento přístup tak vhodně poskytuje vhled do prožívání dospívajících, kteří opustili dětský domov. Umožňuje lépe pochopit, jakým způsobem jednotlivci vnímají a interpretují své zkušenosti. Jaké mají názory, pocity a postoje k určitým situacím a jakým způsobem dávají těmto zkušenostem a událostem osobní význam. Metoda pomáhá porozumět tomu, jak dospívající vnímají svůj odchod z dětského domova, jaké mají představy o samostatném životě a jak se vyrovnávají s touto situací. To souvisí s cílem této práce - dosáhnout hlubšího porozumění jejich zkušenostem jak vědecky, tak lidsky a prostřednictvím autentických výpovědí.

Metodologie této diplomové práce je postavena na tematické analýze odpovědí získaných prostřednictvím polostrukturovaných rozhovorů s dospívajícími účastníky, kteří již opustili dětský domov. Otázky se zaměřují především na osobní prožitky spojené s odchodem z dětského domova. V rámci rozhovorů se kladl důraz na vnímání pobytu v dětském domově, roli primární rodiny a jejich vlivu na proces odcházení

z dětského domova. Výsledné otázky byly následně zpracovány do polostrukturovaného dotazníku. Sloužil jako opora pro rozhovor a je cenný zejména pro schopnost odhalit důležité a často skryté stránky lidského chování. Základem je konverzace, která umožňuje výzkumníkovi přizpůsobivě měnit pořadí otázek, styl, tempo a to stále s cílem získat detailní odpovědi od účastníka. Ten potom může vyjádřit své myšlenky více přirozeným způsobem (Mišovič, 2019).

5.5 Analýza dat

Shromážděná data byla následně zpracována za použití tematické analýzy (Jordan, 2018), která je používanou metodou v kvalitativním výzkumu. Tematická analýza umožňuje výzkumníkovi identifikovat, analyzovat a interpretovat významové vzorce ve výzkumném souboru. Je vhodná pro uspořádání a popis identifikovaných témat v rozhovorech. Tento způsob zpracování dat je ideální pro porozumění zkušenostem dospívajících z dětských domovů, kteří procházejí procesem odchodu a adaptují se na samostatný život.

Mezi výhody tematické analýzy patří schopnost rozpoznat podobnosti a rozdíly v názorech participantů, zachytit nové úhly pohledu na problematiku a shrnout hlavní témata pro závěrečnou zprávu (Nowell et al., 2017). Nevýhodou tematické analýzy je, že výzkumník může ovlivnit výsledky tím, že se zamýšlí nad daty, hledá v nich spojitosti a interpretuje je. Měl by však zůstat otevřený možnosti přehodnocení, pokud se tato situace objeví (Braun & Clarke, 2014).

Postup tematické analýzy zahrnuje následující kroky:

1. Seznámení se s daty – výzkumník si důkladně prostuduje data, hledá v nich vzorce a významy, a vytváří první kódy. Tento proces je často iterativní, kdy se k datům opětovně vrací.
2. Generování počátečních kódů – vytváření seznamu počátečních kódů a identifikace opakujících se vzorců v datech.
3. Hledání témat – třídění a porovnávání kódů za účelem vytvoření témat.
4. Přezkoumání témat – ověřování a upřesňování hranic mezi tématy, přičemž je nutné znovu pročíst data, aby se zajistilo, že nic podstatného nebylo opomenuto.

5. Definování a pojmenování témat – jednotlivá témata jsou definována a propojena, a zároveň mohou obsahovat i subtémata.
6. Sepsání zprávy – na základě analýzy výzkumník zpracuje finální zprávu a závěrečnou analýzu (Hricová et al., 2023).

Před tematickou analýzou byly výzkumníkem několikrát pečlivě přečteny všechny přepisy rozhovorů. Je to důležité pro lepší seznámení se s jejich obsahem a také pro vhled do předmětné problematiky, aby bylo porozuměno vzájemným souvislostem mezi jednotlivými tématy navzájem i v rámci nich. Do nového textového dokumentu byly vypsány ke každé otázce v bodech (heslovité vyjádření) odpovědi participantů na položené otázky, aby se v nich jednodušeji nalézala témata. Texty přepisů byly označeny tematickými kódy a subkódy (názvy zjištěných témat a podtémat), např.: „Adaptace na samostatný život“, „Emoční prožívání a zvládání prvních dnů“. Některé části textu byly označeny několika kódy, protože v nich bylo identifikováno více významů. Poté byly seřazeny a jednotlivé části přepsaného textu byly vloženy pod příslušné kódy a subkódy. Dle Miovského (2006) je proces kódování „procesem identifikace a systematického označování výzkumných celků“. Kódování je důležitým prvkem analýzy, který pomáhá interpretovat data. Jeho cílem je najít významy v poskytnutých datech, srovnávat data od různých účastníků výzkumu a identifikovat podobnosti a rozdíly mezi nimi.

Hlavními tématy, na kterých je založen tento výzkum, jsou: (a) biologická rodina a důvody umístění, (b) zkušenosti s odchodem, (d) adaptace na samostatný život, věci aspirace a budoucnost po odchodu, (f) odkaz dalším generacím.

První téma Biologická rodina a důvody umístění do dětského domova zahrnuje tato podtémata: 1. Rodinné prostředí před umístěním a jeho důvody, 2. Vztah s biologickou rodinou po umístění, 3. Percepce a reflexe biologické rodiny.

Téma Zkušenosti s odchodem z dětského domova zahrnuje tato podtémata: 1. Přípravenost na samostatný život, 2. Důvod odchodu a jeho emoční prožívání.

Téma Adaptace na samostatný život zahrnuje podtémata: 1. Zvládání prvních dnů, 2. Překonávání těžkostí, 3. Finanční samostatnost, 4. Návrat do biologické rodiny vs. Přechod do samostatného bydlení, 5. Retrospektiva odchodu.

Další téma Aspirace a budoucnost po odchodu z dětského domova se věnuje

životním vizím, cílům a snům dospívajících a zároveň zkoumá, co jim usnadňuje cestu k preferované budoucnosti a jaké překážky jim v jejím dosažení stojí.

Téma Odkaz dalším generacím zahrnovalo rady a zkušenosti pro ty, které odchod teprve čeká.

5.6 Etika výzkumu

Participanty znám osobně z projektu, kde jsem působila jako koordinátorka. Byla jsem si vědoma možnosti, že moje přítomnost může ovlivnit jejich chování a odpovědi. Abych minimalizovala tuto skutečnost, poskytla jsem účastníkům podrobné informace o povaze výzkumu, jeho cílech a způsobu sběru dat. Kladla jsem důraz na průběžnou sebereflexi, abych snížila riziko možného zkreslení výzkumných zjištění. Dbala jsem na anonymitu a dobrovolnost účasti, tak aby nebyli ovlivněni osobními vztahy.

Před zahájením rozhovorů byli účastníci důkladně seznámeni s cílem výzkumu, strukturou rozhovoru a jeho předpokládanou délkou. Byly jim vysvětleny použité metody sběru dat, způsoby jejich uchovávání a následného zpracování. Součástí této informace bylo i podrobné objasnění jejich práv, včetně práva kdykoli odvolat souhlas s účastí na rozhovoru nebo se zpracováním a uchováváním jejich dat.

Všechny případné dotazy účastníků byly podrobně zodpovězeny. Informace byly poskytnuty ústně i v tištěné podobě prostřednictvím informovaného souhlasu, který byl zaslán před samotným rozhovorem na jejich e-mail. Účastníci následně dokument vytiskli, podepsali a zaslali zpět poštou. Před zahájením rozhovoru bylo vždy potvrzeno, že účastník podepsal souhlas, a ten byl zároveň potvrzen i ústně během nahrávání.

S daty je nakládáno s maximální opatrností. Audio záznamy rozhovorů, jejich přepisy, pasáže s kódy a exportní soubory v Excelu jsou uchovávány na zabezpečených zařízeních, aby byla chráněna před zneužitím. Tištěná verze rozhovorů a poznámky jsou uloženy u výzkumníka. V textu této práce jsou použity pouze anonymizované citace z rozhovorů v doslovném znění. Místo jmen účastníků byly použity pseudonymy.

Přepisy rozhovorů a podepsané informované souhlasy nejsou součástí této práce z důvodu citlivosti uvedených informací, které se týkají nejen respondentů, ale i jejich

rodinných příslušníků a dalších osob. V souladu s tímto závazkem se výzkumník v informovaném souhlasu zavázal k nezveřejnění těchto dat.

Samotné rozhovory byly navrženy tak, aby minimalizovaly stresovou zátěž účastníků, zejména vzhledem k citlivosti probíraných témat. Dotazník byl čten výzkumníkem bez zvýraznění konkrétních otázek, což umožnilo účastníkům vést rozhovor přirozeným způsobem. Na závěr každého rozhovoru se výzkumník zeptal účastníků, jak se cítí, jestli jsou v psychické pohodě a zda je možné pokračovat. Během rozhovorů nenastaly žádné výrazné problémy. Pouze u jednoho účastníka bylo nutné poskytnout více podpory. Měl obavy, aby jeho jméno a citlivé informace nebyly v práci zveřejněny. To mu bylo opakovaně potvrzeno. Na konci rozhovoru byl také nabídnut podpůrný rozhovor bez nahrávání, který využilo pět účastníků.

6 VÝSLEDKY

Výzkum ukázal, že pohledy dospívajících na jejich odchod z dětského domova jsou ovlivněny různými faktory, jako jsou osobní motivace, očekávání, obavy a podmínky, v nichž se nacházejí. Respondenti odchod prožívali jako příležitost k větší svobodě a nezávislosti. Zároveň se ale potýkali se situacemi, které samostatný život přináší. Zejména v oblasti financí, vztahů a osobní stability. Výzkum také naznačuje, že příprava na tento krok a podpora ze strany pečovatелů či odborníků a dalších organizací následné péče, je důležitá. A má také vliv na úspěšnost po odchodu.

6.1 Biologická rodina a důvody umístění do dětského domova

6.1.1 Rodinné prostředí před umístěním a důvody k umístění

Zjištění ukazují, za jakých okolností byli jednotliví respondenti umístěni do zařízení a jak v tomto období vnímali své rodinné prostředí.

Všichni participanti uvedli, že struktura jejich rodiny byla neúplná a dva z nich uvedli, že byli v náhradní péči již od narození, kde je ihned po porodu nechala jejich matka. „*Od malička vlastně jsem asi byl v kojeňáku jo, nějakou dobu pro miminka a potom ve třech letech mě dali do domova.*“ Podobně zněla i další výpověď. „*No když jsem se mamce narodila, tak mě nechtěla, řekla mi čau. Otec o mně nevěděl, tak mě pak*

poslali do kojeneckého ústavu.“ Polovina participantů uvedla, že jsou v dětském domově od velmi brzkého věku, od tří až čtyř let.

Všichni participanté o své rodině uvedli, že se u nich řešila nějaká sociálně-ekonomická situace. „Neměli jsme prostě dost peněz, 54hejn54 měli na svačinu jako do školy. Prostě ta doba byla hrozná. Chodili jsme za školu, protože jsme se styděli chodit bez svačiny, žejo. No neměli jsme někdy pomůcky, co jsme potřebovali, co jsme měli donést do školy a toto tak jsme radši chodili za tu školu.“ Nebo také: „Jedním důvodem byly samozřejmě finance. Druhá byla ta, že byli v sektě a maskovali to.“

Jedna participantka uvedla, že její otec byl ve výkonu trestu.

Zanedbávání a týrání v rodině zmiňovali tři respondenti. „No, tak jako co říct, mamka byla týraná. Fotr se nestaral a pil.“

Většina z nich také uváděla, že rodiče byli chudí a neschopní zajistit péči. „U nás to ještě probíhalo tak, že pro nás přijela zásahovka. To jsme tak jako na ostudu ještě nebydleli doma. My bydleli v autokempinku. V parku, všude byli 54hejn. Byla jsem v šoku, byla jsem jako dítě hroznej závislák, prostě furt u mámy. Ale na druhou stranu sem byla ráda, v tom domově, že třeba máš jako postel nebo jsem byla vděčná tady za tyhle věci, že tam byla normálně třeba teplá voda.“

Polovina participantů zmínila jako výhodu, že do dětského domova přicházeli se svými sourozenci. Jednalo se vždy o participanty, kteří měli více jak čtyři sourozence. „Bylo to těžký, ale šli jsme spolu s Pavlem a ještě dva malí. Tak to nebylo tak hrozný.“ Jedna respondentka uvedla, že měla dva sourozence a ona jediná byla z rodiny odejmuta. Dva z nich uvedli, že o svých sourozencích déle jak pět let, co byli v domově, nevěděli. A jeden participant uvedl, že vůbec neví, zda nějaké sourozence má.

Všichni participanté také uvedli, že ví, že alespoň jeden z rodičů trpěl alkoholismem. „Tak nestarali se no, jako taťka pil že. Tenkrát mamka nepracovala nic, takže jí zabavili všechny děcka.“

Výrazná většina participantů uváděla, že nakonec byli rádi, že v dětském domově mohli být.

6.1.2 Vztah s biologickou rodinou po umístění

Kvalita a četnost vztahu mezi participanty a jejich rodiči v tomto tématu projevovala značnou variabilitu. Někteří udržovali pravidelnější kontakt, zatímco jiní se

s rodiči setkávaly jen zřídka nebo vůbec. Dynamika těchto vztahů byla ovlivněna zájmem rodičů, určením právních podmínek a emočního nastavení samotných respondentů.

Mnozí participaci uváděli, že se je jejich rodiče snažili navštěvovat anebo si je brát domů, avšak z toho byli vždy potom nějak rozladěni. *„Na víkendy si nás brali domů. No oni bydleli tenkrát na hotelu, takže si nás nasbírali vždycky tak. Na hotelu zaplatili dva pokoje.., Jedna participantka uvedla, že dokonce měla strach jezdit domů. „Jako jezdili jsme domů, ale tata mě furt mlátil a říká, že nejsem jeho, že ho seru a tak. Tata taky mlátil i mámu.“*

Tři uvedli, že o ně nikdo z rodiny nejevil velký zájem. *„Dětský domov je pro mě rodina. A protože jsem tam byl celý život a fakt jako jsem rád, za to že jsem tam byl, protože mi toho dali hodně.“* Anebo rodiče zájem předstírali kvůli financím. *„Celý život se vlastně máma o mě nezajímala a tak jako spíš peníze, no by chtěla a tak.“*

Jedna participantka uváděla, že kontakt s mámou byl pro ni vždy emocionálně náročný a vedl k nenaplněnému očekávání skoro do puberty, než si uvědomila, že to tak nebude. *„Já jsem byla fakt taková, že jsem se těšila, že půjdeme domů a teď mamka jako furt volala, že si nás vyzvedne a takže já byla furt v naději, jakože půjdu domů, že je to jenom přechodný.“*

Pocit opuštění a odmítnutí si zažili nějakým způsobem všichni, ale jedna respondentka uvádí situaci, kdy si matka přijela pro jejího bratra a ji tam nechala. *„Bratra si vzali a mě tam nechali. Já jsem to jako moc nevnímala nebo nepamatuju si to, ale potom v pubertě tam byly všechny možné otázky, jako proč? To jako přece vlastně není možné? Jako nikdo nechce tohle chápat.“*

Jedna participantka zmiňuje, že se se svojí sestrou poznala až na setkání při akci dětských domovů, kdy si vychovatelky všimly podobnosti vzhledu. *„No já jsem se s ní tam i bavila, nevěděla jsem, že je to moje sestra. Ehm, ale našly jsme se takhle, bylo to hezký a překvapivý, jo? A zvykly jsme si na sebe.“*

Naopak jen jedna respondentka uvedla, že její matka usilovala o to, aby si ji mohla vzít zpátky domů, ale nepodařilo se to ze sociálně ekonomických důvodů.

6.1.3 Percepce a reflexe biologické rodiny

Jedním z pozoruhodných zjištění bylo, že participanti svou biologickou rodinu vnímali převážně pozitivně, i když ji kritizovali. Tohle může souviset například s tendencí k idealizaci rodinných vztahů, selektivní paměti nebo normami spojenými s mluvením o rodině.

V jednom případě došlo k úplnému přerušení kontaktu s primární rodinou. „*Věděl jsem, že by to k ničemu nebylo a já sám bojuju. Naštěstí jsem asi chytřej.*“ Jedna respondentka odpovídala, že přerušila kontakt úplně se svým otcem. „*Otce, když jsem viděla naposled, tak mi vrazil facku, tak jsme se pohádali a odešla jsem a od té doby s ním nechci mít nic společného, to sem mu i řekla. Že se nestaral a nevychovával mě, tak ať se o to nesnaží teď. A mamka je vlastně taková slibotechna, ona je vlastně taky z děcáku*“.

Dvě participantky měly silnou potřebu navštěvovat svoji rodinu a vidět se především se svojí matkou. Bylo zajímavé, že se jednalo o ty, které do domova přišly až ve vyšším věku. „*Jakože chci jít domů, že jako nechci být oddělená od rodiny, že prostě jsem ukázala, že dokážu být jako normální.*“

Jedna participantka ukončila vztahy s rodiči, ale vztah se sourozenci zůstal zachován a nadále se vyvíjí, avšak za rodinu považuje dětský domov. „*Já tam prostě jako byla spokojená v tom domově. Neměla jsem nic jiného, kde mi bylo dobře.*“

Více než polovina respondentů uvedla, že je opakované negativní zkušenosti zklamaly a měly na ně významný dopad, ať už v podobě psychické újmy, nebo finančních ztrát. Jeden z účastníků popsal svou situaci následovně. „*Jo, splácím. Ono vlastně je tak, že jsem všechny nebo nějaký větší části dával hlavně i rodině, aby nějak přežili.*“

Žádný z participantů nyní nežije se svojí biologickou rodinou. Většina retrospektivně vnímá svou rodinu sice jako přítomnou, avšak preferují žít nezávisle a udržují pouze občasný kontakt.

6.2. Zkušenosti s odchodem z dětského domova

6.2.1 Přípravenost na samostatný život

Respondenti byli dotázáni, jakým způsobem je dětský domov připravoval na odchod. Shodovali se v tom, že příprava probíhala převážně prostřednictvím různých projektů, které jim byly v domově zpřístupněny. „*U nás zrovna nebyl žádný. No ale zase nám umožňovali právě ty různé projekty.*“ Dotazovaný, který byl v domově nejdéle, tvrdil, že přípravy a projekty ho velmi bavily a zajímaly. „*Já byl toho názoru, že když budu víc připravenější, víc budu vědět.*“ Jedna z participantek uvedla, že ji naučili vyplňovat různé dokumenty. „*Pomohli nám jako jak se vyplňují složenky, třeba jak zaplatit elektřinu. Jo, na sociálce ty papíry jak vyplňovat, naučili mě hodně toho.*“

Všichni respondenti zmínili, že v rámci přípravy na samostatný život jim domov poskytoval příležitosti k praktickým činnostem, jako je samostatné nakupování, učení se vaření a další dovednosti spojené s hospodařením.

Třetina respondentů mohla využít možnosti být ve startovacím bytě. Tuto variantu ale nemohou nabídnout všechny domovy. „*Jak jsem vyspěl, tak mě připravovali. No, ale vlastně mi dali startovací byt. Dali mi klíče a podepsal jsem smlouvu, dali mi 3500 Kč vlastně na měsíc a musel jsem se starat. Nechali mě tam a každý pátek jsem si přijel pro peníze, takže dávali mi to týdně, mno.*“ Startovací byty představují důležitý nástroj jako podporu před odchodem. Některé dětské domovy mají vlastní startovací byty nebo spolupracují s organizacemi, které je poskytují, zatímco jiné tuto možnost nenabízejí.

Může se také stát, že odcházející mají strach z odcházení a samoty. „*Já už jsem plánovala kolem té osmnáctky, že odejdu. Hm, ale to ve mně panoval takovej ten strach, jako co bude a všechno. Takže jsem to furt oddalovala a oddalovala.*“

Výzkum ukazuje, že často respondenti nevnímají rady a nedávají vážnost informacím o odchodu. „*Nijak jsme neřešili, co bude po odchodu, že třeba kam půjdu, co si všechno musím vyřídit nebo co prakticky, já si všechno musela sama. Nebo jsem to prostě nevnímala, nevím.*“ Pracovníci dětského domova nebo aktivity pořádané různými organizacemi se mohou snažit různými způsoby připravovat dospívajícího na odchod, ale pokud tento přístup není dospívajícími přijímán, jeho účinnost je výrazně omezená, což potvrdila další z dotazovaných. „*Ten domov to umožní, ale to děcko to nemusí*

přijmout. “

6.2.2 Důvod odchodu a jeho emoční prožívání

Dosažení věku 18 let obvykle znamená i ukončení ústavní výchovy, pokud není prodloužena například z důvodu dalšího studia nebo jiných specifických okolností.

Výzkum ukázal, že nejčastějším důvodem pro ukončení pobytu v domově a následný odchod, bylo dosažení věku 18 let, to uvedla třetina z nich. *“Bylo to tak narychlo, jak to mám říct? Jako že jsem si k tomu řekla to svoje a dneska jsem musela odejít.”* Jedna participantka zmínila, že už se nemohla dočkat plnoletosti. *„Byla jsem šťastná, že mám tu nabytou svobodu, byla jsem zamilovaná a šla do toho po hlavě.”* Podobně to viděla i další participantka. *„Tak jsem si čuchla svobody. Něco se ve mně přepnulo a řekla jsem si, že nemusím bejt do desíti na děcáku. A to mě nebavilo.”*

Ale může se stát, že pobyt je ukončen ze strany dětského domova ze závažných důvodů, např. trestné činnosti. *„Tak jako mně zrovna čerstvě bylo 18, kdy jsem byl odejít, takže to bylo fakt jako dost krutý takový, no. Bylo to hrozně těžký tenkrát. Jako dětský domov mi pomohl, ale i tak no, ta samota a celkově, no.”*

Jedné z participantek se v domově narodilo dítě už v 17 letech a jako důvod odchodu uvedla, že musí jít pryč, aby její dítě nevyrostalo také v domově a nakonec odcházela se dvěma dětmi v 19 letech. *„Bylo to psychicky náročný. A hlavně jsem nechtěla, aby ani to mimino vyrůstalo v domově. Proto jsem se rozhodla, že ho porodím a nebudu ho chtít, prostě ho odložím a měla jsem takovej ten svůj dojem, že tím pádem nebudu mít žádný závazek do těch svých 18, že prostě po porodu můžu jít vlastně normálně domů. Nakonec to tak stejně nebylo. A nějak jsem si tam i po dobu těhotenství zvykla, jakože jsem to vzala do svých vlastních prostě pěstí Nejhorší je ta bezmoc, jak to všechno budu zvládat.”*

Respondenti, kteří odcházeli v pozdějším věku, uváděli jako důvod dokončení školy nebo výběr dalšího studijního oboru. Jeden z dotazovaných uváděl, že druhý obor již nedokončil a nechtěl už na domově být. *„Chtěl jsem už být mimo domov, mít tu volnost. A i když sem šel k tatovi, bylo mi to jedno. Nechtěl jsem poslouchat.”*

Na druhou stranu, jedním z důvodů, proč někteří odkládají odchod, může být strach z osamělosti a silné vazby na vychovatele. Tento aspekt potvrzuje výpověď jedné z participantek. *„No tak mě hrozně ovlivnil ten strach odejít, jelikož já jsem člověk,*

ktej prostě furt s někým musí bejt, ktej jako neumí bejt sám se svojí hlavou. Takže jsem se hrozně bála tý samoty. A vlastně jsem ani nevěděla, kam mám jako jít nebo tak. A držela mě jako jedna vychovatelka, která tam byla jako od doby, co jsem tam vstoupila a tu беру prostě jako moji druhou maminu.“

6.3. Adaptace na samostatný život po odchodu

6.3.1 Zvládání prvních dnů

První dny v novém prostředí mohou být období plné nejistoty, úzkosti, strachu, ale také naděje na nový začátek. Zde respondenti odpovídali na otázky, jak prožívali své první dny po opuštění dětského domova a jak to na ně emočně působilo.

Všichni respondenti retrospektivně hodnotí své první dny v novém prostředí jako negativní zkušenost. *„Odchod nebyl plánovaný, já se jako nějak naštvála a řekla jsem si to. Měla jsem dovolenku a jela na diskotéku. Opila jsem se, no, vyspala jsem se s někým a nechtělo se mi zpátky. Otěhotněla jsem a odešla. Bydlela jsem u nevlastní babičky. Bylo to těžký.“*

Tři z nich měli připravené dopředu bydlení, ale i tak je trápila samota. *„Věděla jsem, do jakýho bytu jdu, byla jsem ale i tak trošku nervozní, že jsem sama. Ale jo, párkrát jsem brečela.“* Jedna participantka uvedla, že jí pomohla žena z jedné firmy, se kterou si rozuměly a setkaly se na nějaké akci s dětským domovem a ta jí i přenechala byt a pomohla s odchodem. *„No a teďka vlastně bydlím v jejich bytě. Takže oni se odstěhovali do baráčku a mně pronajímají byt. První noc byla těžká, to stěhování jsem nesla docela těžce. Vyrostla jsem v tom děcáku, mám tam vzpomínky, tu vychovatelku a prostě všechny. Nesla jsem blbě i to balení, i to prostě když přijelo auto, už jak jsme to začali tam dávat do auta, takže abych řekla, popravdě, já jsem se první noc opila. Hrozně jsem se bála.“*

Participant, který odcházel ve 25 letech zdůrazňoval, že mu velmi v domově s odchodem pomohli. *„Vlastně bylo super, že mi všechno umožnili ještě v domově, než jsem mohl jít někam do dalšího. A moc pomohla ta sociálka.“* Zmiňoval pomoc úřadu, kde si všechno vyřizoval právě ještě v domově, kde mu umožnili pobyt o 14 dní déle.

Jedna respondentka uvedla, že když šla bydlet ke svému příteli, všechno se změnilo k horšímu. *„Pro mě to bylo jako kdyby další kapitola mého života. To byl potom těžkej pád.“*

V rámci výzkumných rozhovorů účastníci odpovídali na otázku, co jim pomáhalo. To, že pomohli pracovníci z dětského domova, uvedli dva respondenti. „Pomohla vychovatelka, věděla o mně všechno.“

Skoro polovina respondentů sdělila, že s odchodem pomohla organizace, na kterou se napojili ještě před odchodem. „Koordinátorka z projektu, byla tady na tohle všechno se mnou. Přivezla nádobí, nějaký startovací balíček jídla. I jako co se týče bydlení, přídavky, to mi taky hodně pomohlo. Nerozumím úplně jako jsou úřad, miliarda papírů. Pomáhala mi to vyplnit. Jsem jí vděčnej dodnes. I když víš spoustu věcí, nabálí se na tebe cosi a nejsi schopnej si to jít vyřídit. Na děcák jít nechceš, aby viděli, že jsi neschopnej, tak za to jsem byl rád. Nesoudila mě a snažila se fakt pomoci.“

Jeden participant uvedl, že mu organizace poskytla kouče. „A tak tenkrát jsem pracoval jakoby na tom sebevědomí a celkově. Vytváření nových kamarádství, to mně taky pomohlo.“

Jednu respondentku motivovala zodpovědnost za dvě děti, které už měla při odchodu. „Stejně jsem si říkala, že to všechno dělám pro ty holky ani ne pro sebe. A musím, protože jsem nechtěla, aby mi skončily i ony v děcáku jako já.“

Dvě respondentky uvedly, že jim pomohlo malé zvíře do bytu. V těchto případech to byla kočka a pes.

Paradoxně jedna participantka uvedla, že jí pomohl alkohol, aby se s odchodovou situací vyrovnala. „Jak jsem měla volno, tak jsem si vždycky dala ten tvrděj alkohol a tak jsem se vyspala a 2 dny se léčila, ale mně to pití prostě pomáhalo. Ty děcka mladší, co zůstaly v domově pořád volaly, že chtěou jít domů, tak jsem se jako opila a vynadala jsem rodičům. Oni taky hodně chlastali. Dva roky jsem si hodně vytrpěla, teď už jsou děcka doma, tak je to lepší.“

6.3.2 Překonávání těžkostí po odchodu

Výpovědi respondentů na otázku, co pro ně bylo nejhorší, se různí. Přesto lze nalézt společné rysy, které poukazují na podobné prožitky. Jak jedna z respondentek shrnula svou zkušenost: „Chce to prostě se s tím dokázat nějak porvat sama. To bylo holé přežití.“

Jedna participantka zmiňovala pocit zodpovědnosti za své mladší sourozence, kteří v domově nadále zůstali. „Jako já jsem odešla, ale nechala jsem tam ostatní

sourozence, ty mladší.“ Tato výpověď poukazuje na touhu osamostatnit se versus pocit viny či odpovědnosti za ostatní členy rodiny. Zároveň se objevilo téma finanční pomoci příbuzným, což může vést k velkému zatížení, jak zmiňoval jeden participant. *„Když oni přijdou a brečí, že nemají a mají malý děti. Je to těžký. Dělal jsem jim jenom sponzora.“*

Další problém, který popisovala více jak polovina respondentů, je psychická adaptace na nový způsob života spojený s pocity osamocení. *„No, že vlastně takový právě, že nikoho tam nemám. Byla jsem zvyklá pořád mezi hodně lidma. Ani ne strach, ale samota.“* Opuštěním dětského domova získají svobodu a zároveň se konfrontují se samotou a zodpovědností.

Participant, který musel z domova odejít, nebyl dostatečně připraven na změnu prostředí. Opuštění kolektivního způsobu života a náhlý nedostatek sociálních kontaktů vedly k pocitům osamělosti a nejistoty *„Doma pouze zed' nebo místnost, kde jsou holý zdi a jak ty děti malí i mladý jsou zvyklí na ten ruch v tom děcáku. To bylo mě hrozně složitý. Je to jako slupka. Když ji odloupneš. Prostě furt se o tebe někdo stará, furt máš pod nosem nějaký jídlo. No a já v té svobodě neměl to sebevědomí.“*

Jedna respondentka reflektovala i obtíže spojené s psychickým stavem, které mají kořeny v dětství. *„Tu psychiku mám právě z toho dětství.“*

Ve své výpovědi jedna participantka paradoxně poukázala na pocit vděčnosti, který vnímala jako tíživý. *„Ono to bude znít divně, ale pro mě byl nejhorší ten pocit tý vděčnosti. No a pak jsem začala nad vším moc přemýšlet a pak jsem měla špatný nálady, než jsem se jako úplně srovnala, fakt jsem na tom bytě trpěla.“*

Mezi nejčastější problémy participantů zmiňovali i udržení bydlení, nutnost řešit finanční záležitosti a vyřizování úředních dokumentů. *„Udržet si byt. Je to prostě, něco zapomeň, nepodepíšeš a jsi zase zpátky, tam kde jsi byl.“* Z vyjádření jedné respondentky vyplynulo, že pro ni bylo nejtěžší, že po odchodu musí najednou převzít plnou odpovědnost za svůj život. *„Že se musím spolehnout sama na sebe. V domově, když se stal nějaký průser, tak to vyřešili za tebe. Vyřizování příspěvků na bydlení, abych mohla dokončit školu. Měla jsem nějakou mylnou představu, že budu chodit do školy a stát jako bude nějakým způsobem jako pomáhat.“*

Většina respondentů také uvedla, že to pro ně bylo především psychicky vyčerpávající, což se následně projevovalo i na jejich fyzickém zdraví. „*Třepala jsem se. No, hodně mě bolela hlava a cítila jsem se blbě. Stresy jsem měla a chodila na záchod, no takové. Možná jsem byla na všechno sama.*“

6.3.3 Finanční samostatnost

Výzkum také ukázal, že participanti postrádali oporu venku, což je často vedlo k finančním potížím. Dva respondenti uváděli jako nejtěžší situaci to, že se díky své biologické rodině, které chtěli pomoci, dostali do dluhové spirály. „*Ta moje rodina. Jo a hlavně jakoby já jsem prostě je nechtěl nechat na holičkách a spíš jsem všechno dával jim, než sám sobě. Takže jsem si neudělal žádný jako zálohy finanční a takovýhle, protože jsem na to neměl. Když nebylo, tak se prostě muselo půjčit. A nakonec jsem ještě dostal od ségry dítě do péče. Byly dny, kdy jsem vlastně ztratil tu sílu bojovat, když přijdeš o práci a pak jdeš do insolvence, furt se to táhne. Pracoval jsem různě načerno. Mám dluh 250-300 tisíc. Ale teď už rok platím.*“ Další, který se vrátil k rodině, kde bydlel i se svými sourozenci a jeho rodinami a popisuje situaci obdobně. „*Přišel nedoplatek za vodu 40 tisíc, musel jsem si vzít půjčku z Providentu a tak to začalo, ty půjčky. Nabral jsem si šest sedm půjček, potom další a už to nemám z čeho splácet. Teď jsem požádal o insolventci. Byl jsem jednu dobu i bez domova, na ulici asi měsíc a půl.*“

Většina respondentů prošla proměnlivými finančními situacemi, kdy se střídala období stability s období nejistoty. „*Prostě jsem to jakoby nikdy nevzdával nebo tak. Takže jsem vždycky prostě, když nebylo, tak jsem nějakým způsobem, to udělal. Ale byl to nápor na nervy, to je jasný.*“

Pouze jedna respondentka, která se nestýká se svojí biologickou rodinou, uvedla, že ji netrápí žádné finanční obtíže. Měla našetřené finance z brigád před odchodem. „*Bylo to v pohodě, ten přechod já ani nevnímala. Mám práci a brigádu a peníze mi nechybí.*“

6.3.4 Návrat do biologické rodiny versus přechod do samostatného bydlení

I když primární rodina byla důvodem pro umístění do dětského domova, návrat do ní může být stále vnímán jako emocionálně přitažlivá volba. Po odchodu z dětského domova se do rodiny vrátila skoro polovina respondentů. „*Přerušil jsem školu a šel*

jsem bydlet k tomu tatkově. A to byla právě ta největší chyba. Takže a už to všechno začalo. Ze začátku bylo dobré, že nás tam bylo hodně, ale pak už ne.“ Jedna z respondentek se rozhodla nečekaně odejít a neměla kam. *„Bydlela jsem u té nevlastní babičky, koupila jsem si zlato, telefon a tarif. Dělala jsem velký nákup babičce a splatila nějaký její dluh.“*

Jeden respondent uvedl, že zůstal na ulici, jeden odešel do domu na půli cesty, jedna participantka šla bydlet ke svému příteli a dva do předem domluvených bytů.

V případě jedné respondentky čas a změna okolností přinesly nové příležitosti pro obnovu vztahu. *„Naštěstí jsem teda měla nějak furt tu mamku, která začala fungovat teda jako pomáhat mě z toho všeho a to byla velká podpora. Že se to může změnit.“*

Někteří cítili úlevu z osvobození od institucionálního režimu, ale více jak polovina respondentů i přesto pocítovala strach z neznámého. *„Ten vstup vlastně, tak ten byl strašně jako těžkej. Bála jsem se jít do obchodu, do restaurací. Prostě bála jsem se lidí, prostě taková ta samota jednostranná.“*

6.3.5 Retrospektiva odchodu

V rámci retrospektivního pohledu na odchod z dětského domova se ve výzkumu jednoznačně ukázalo, že žádný z respondentů nelituje tohoto rozhodnutí. *„Jo, odešla, odešla bych, takže to asi bylo správný rozhodnutí.“* Jedna z participantek dokonce uvedla, že by odešla i dříve.

Všechny zkušenosti byly vnímány jako součást procesu osobního růstu. *„Já osobně bych neuděl nic jinak. Musím přiznat, že už spíš ale myslím na sebe než na ostatní. A kdybych sem tohleto neprožil, tak jsem se to nenaučil.“*

Respondenti se shodli na tom, že by odchod z dětského domova uskutečnili i přes všechny těžkosti, které zažili. Tento postoj ukazuje na touhu po samostatnosti a nezávislosti. I přes složité okolnosti spojené s odchodem není jejich pohled na tuto fázi života negativní, což poukazuje na schopnost adaptace a hledání toho pozitivního.

6.4 Aspirace a budoucnost po odchodu

V odpovědích respondentů se odráží různé přístupy. Většina z nich poukazovala na praktické kroky k zajištění stability, jako je práce a bydlení. *„Mám přítele,*

plánujeme hodně. Už chci mít normální život. Mamka a tatka už mají doma všechny děti, takže se postaraj a teď se musím postarat sama já o svou rodinu a můžu mít prostě všechno svoje. Svůj nákup, svoje uklizeno, prostě všechno svoje.“

Dále dva respondenti uvedli, že jsou zadluženi a chtějí to změnit, přičemž k tomu přispělo zejména to, že pomáhali své biologické rodině. *„V první řadě se chci zbavit těch dluhů a pak začít úplně odznova.“* Další dva participaci uvedli, že si chtějí najít partnera pro život. *„Sekat latinu. Odkládat si peníze a najít si časem nějakou holku.“*

Dvě participantky také mluvily o tom, že si chtějí dodělat vzdělání a věnovat se osobnímu rozvoji. *„Dodělat maturitu. Chybí mi didakták a chci se víc věnovat podcastům.“*

Společným prvkem však zůstává touha po nezávislosti a snaha vytvořit si vlastní zázemí, které jim poskytne jistotu a možnost realizovat si život po svém. *„Aby holky měly hezkej život, abych byla podpora pro děti. To je můj jedinej cíl.“*

6.5. Odkaz dalším generacím

Toto téma celkově uzavíralo a reflektovalo zkušenosti s odchodem i tím, co po něm následovalo. Ačkoliv se každý příběh lišil, často se objevovaly společné momenty, jako např. to, že je důležité mít brigádu a zakusit si práci předem a mít našetřené nějaké peníze. *„Aby každý jako prostě měl nějakou možnost nějak začít. Určitě bych doporučil brigády před odchodem. Prostě musí se i děcka snažit. Ještě než odejdou, musí to vědět a třeba si to jen zkusit někde nanečisto.“*

To, co se skoro ve všech odpovědích respondentů objevovalo, byla důvěra ve vlastní schopnosti a spoléhání na sebe sama. *„Ať si jdou za tím svým, ať neposlouchají, když jim někdo prostě něco říká jako negativního, že nic nedokáže už v životě a tak. Ať to prostě vypustí z hlavy. Můžou být úspěšní. Úspěšní jako kuchaři, žejzo nebo zemědělci nebo cokoliv.“*

Jeden z participantů ve výzkumu zdůrazňoval, že je důležité chytit se šance, která může vést k lepší budoucnosti, ať už jde o pracovní nabídku, možnost dalšího vzdělávání nebo jakoukoli jinou formu podpory. *„Prostě když přijde příležitost, tak se jí chytni!“*

Dva respondenti dokonce uvedli, že vykonávají roli peer mentorů, kde sdílejí své vlastní příběhy. „*Já vlastně dneska si říkám, že je dobře, že dělám i různé přednášky právě pro mladý. My vyprávíme svůj příběh a oni nás zvou do různých center.*“

A jedna z participantek se dodatečně vyjádřila k důležitosti a opravdovosti vztahů v dětském domově. „*Budovat tu důvěru mezi vychovatelama a dětma. A důvěru v sebe. Jo, takže ty děti tam nemají hlad, ale nikdo je neposlouchá. Nejlépe mít tam jednoho člověka, kterému to můžete říct.* Dále doplňuje, že začátky nejsou lehké a proto je důležitá podpora. „*Začínat v nějakém známém městě, kde mají nějakou podporu aspoň kamarádů nebo pořád toho děčáku.*“

7 DISKUSE

7.1 Diskuse nad výsledky výzkumu

Z výpovědí participantů vyplývá, že polovina vyrůstala v dětském domově od velmi útlého věku a z toho dva byli umístěni do ústavní péče hned po narození. Podle Matouška (1999) představuje riziko dlouhodobého pobytu vznik syndromu ústavní závislosti. Jedinci tak nezískají potřebnou nezávislost (Štiková et al., 2020). Výsledky výzkumu potvrzují existenci syndromu ústavní závislosti, kdy odcházející byli zvyklí na chráněné prostředí dětského domova a po odchodu zažívali komplikace v samostatném životě. Tento závěr odpovídá i zjištěním Běhounkové (2012), která upozorňuje na dopady dlouhodobého pobytu v institucionální péči.

U respondentů, kteří byli v domově od narození nebo útlého věku se více vyskytovaly problémy při vytváření citových vazeb a tendence k přehnané důvěřivosti. U všech se objevovala nízká sebedůvěra, slabé uvědomování vlastní hodnoty a obtíže při zvládání stresových situací (Ptáček et al., 2011). Ti, co přišli do dětského domova v pozdějším věku a zažili nestabilní a dysfunkční rodinné prostředí, byli emocionálně i sociálně narušeni v důsledku své minulosti. Často si nesli následky traumat, jednali impulzivně, měli sníženou schopnost regulovat emoce nebo zvládat stresové situace (Škoviera, 2007; Jochmannová, 2021).

Mezi časté důvody umístění respondentů do ústavní péče patřila chudoba, neschopnost jejich rodičů zajistit adekvátní péči, zanedbávání a v některých případech

i skutečnost, že rodiče byli ve výkonu trestu. Tyto důvody potvrzují mnozí autoři (Ptáček et al., 2011; Štiková et al., 2020; Vocilka, 1999; Mynaříková et al., 2022). Všichni participanti potvrdili, že jejich rodiny byly neúplné a alespoň jeden z jejich rodičů trpěl alkoholismem, což poukazuje na závažné dysfunkční prvky v jejich rodině. Tvrzení o vlivu alkoholismu na fungování rodiny a možné důsledky v podobě odebrání dítěte z rodinného prostředí shodně uvádějí Vocilka (1999) a Preslová (2023).

Vztah s biologickou rodinou po umístění do dětského domova bývá komplikovaný a náročný (Mynaříková et al., 2022). Dokládají to i výpovědi participantů. Všichni se potýkali s pocity osamělosti, odcizení nebo vzdoru. Někteří rodiče se sice snažili udržovat kontakt, ale respondenti uváděli, že z těchto setkání odcházely rozladěné či zklamané. V určitých případech se opakovaně objevovalo nenaplněné očekávání, pocit opuštění či odmítnutí. Jen výjimečně se vyskytl případ, kdy rodič aktivně usiloval o návrat dítěte domů, avšak neúspěšně kvůli nepříznivé sociálně-ekonomické situaci. Celkově se ukazuje, že i po umístění do dětského domova, zůstával vztah s biologickou rodinou zachovaný, avšak nejistý a často emočně bolestný.

Výzkum dále potvrzuje, že vztahy mezi dětmi a vychovateli mají různé podoby. Respondenti v mnoha případech zdůraznili, že s některými měli vztah, který byl založený na vzájemném porozumění, a to jim pomáhalo. Törronen (2006) uvádí, že tyto vztahy mohou být kamarádské, vzdáleně příbuzenské nebo dokonce připomínat vztahy v adoptivní rodině. Důležitější než samotná blízkost v těchto vztazích je však pocit pochopení a jistota, že jim někdo skutečně naslouchá

Odchody byly popsány celkově jako nepřipravené a participanti měli pocit, že nedostali smysluplnou přípravu, která by jim pomohla udržet jejich nezávislý život (Dutta, 2017). Příprava na samostatný život probíhala především prostřednictvím různých projektů a praktických aktivit, což uznala většina respondentů. Samotné dětské domovy se zaměřují na co nejefektivnější přípravu na tento přechod (Gottwaldová, 2006; Štiková et al., 2020; Rieger, 2009; Matoušek & Kroftová, 2003). Respondenti oceňovali možnost osvojit si základní dovednosti, jako je vyplňování dokumentů, nakupování, vaření či hospodaření s penězi. Některým byla nabídnuta možnost využít

startovací byt. Ukázalo se to jako významná forma podpory, avšak ne všechny dětské domovy tuto možnost poskytují.

Z výzkumu však také vyplývá, že příprava na odchod nemusí být vždy plně efektivní. Někteří respondenti přiznali, že i přes dostupnost informací a podporu, nevěnovali těmto radám dostatečnou pozornost nebo si vážnost odchodu uvědomili až později. Vzhledem k absenci jasných legislativních opatření a jednotného metodického postupu, musí dětské domovy často spoléhat na vlastní odhad a zkušenosti. Často však postrádají konkrétní zpětnou vazbu o účinnosti procesů, které implementují. V oblasti výzkumu odchodů dětí z ústavní péče je v České republice stále málo studií (Folda et al., 2009; Gjuričová, 2007). Mezi novější výzkumy lze zařadit práci Čecha a Štenclové (2019). Jejich hlavním zjištěním, vycházejícím z odpovědí 131 ředitelů dětských domovů je, že příprava dětí na odchod z ústavní péče je náročný a nejistý proces, který stát systematicky neřeší. Odpovědnost za něj je převážně na dětských domovech a jejich zaměstnancích. Některé domovy mají vlastní strategii pro přípravu na samostatný život, jiné to považují za součást kontinuální výchovy. Mnohé dětské domovy spolupracují s neziskovými organizacemi, které se zaměřují na podporu dětí při jejich integraci do společnosti. Z výše uvedeného vyplývá, že příprava na samostatný život je důležitým krokem pro úspěšnou integraci. Současně jí však není věnována dostatečná pozornost v odborných ani legislativních oblastech.

Jak vyplývá z výzkumu, nejčastějším důvodem odchodu, bylo dosažení plnoletosti. Většina participantů se na tento moment těšila. V ojedinělých případech vnímali odchod jako nutný krok k osamostatnění. Mnozí se snažili opustit dětský domov co nejdříve s vidinou samostatnosti a možnosti rozhodovat o svém životě bez omezení (Kovařík, 2004). Na druhou stranu, odchod může být i vynucený. Například v důsledku závažného porušení pravidel. Někteří respondenti zmiňovali, že svůj odchod odkládali ze strachu z osamělosti a kvůli silným vazbám na vychovatele. Nadále potřebovali podporu a pomoc od druhých.

Výpovědi respondentů ukazují, že první dny po odchodu byly pro většinu z nich velmi náročné. I když někteří měli zajištěné bydlení, pociťovali silné osamocení. Důležitou roli sehrály i organizace, které některým respondentům nabídly různé formy podpory. Dvě ženy se musely vypořádat s novými odpovědnostmi, jako je péče o děti.

Na druhé straně, jedna participantka zmínila alkohol jako nástroj, který jí pomohl překonat těžkosti spojené s odchodem.

Respondenti ve svých výpovědích popsali různé překážky, se kterými se po odchodu potýkali. Nejčastěji zmiňovali osamělost, finanční nejistotu a náročnou psychickou adaptaci na nový život. Někteří se cítili odpovědní za sourozence, kteří v domově zůstali, nebo se vyrovnávali se situací pomáhat finančně své biologické rodině. Tato zjištění jsou v souladu s tvrzením Štikové et al. (2020) i Gottwaldové (2006). Náročným úkolem bylo i udržení bydlení a vyřizování úředních záležitostí, na které se necítili dostatečně připraveni. Někteří vnímali osvobození od institucionálního režimu jako úlevu, ale většina z nich se musela vyrovnávat s obavami a strachem z neznámého. Náhlá ztráta sociálních kontaktů a nutnost převzít plnou odpovědnost za svůj život, sebou přinesly psychické obtíže. Byly často spojené s negativními prožitky z minulosti. Tyto zkušenosti ukazují, že pro zvládání prvních dnů po odchodu je důležitá materiální podpora, emocionální a sociální zázemí.

Na rizika spojená s biologickou rodinou poukazují různé výzkumy (Štiková et al., 2020; Mynaříková et al., 2022). Výsledky ukazují, že finanční stabilita po odchodu je velmi nejistá. Někteří respondenti se kvůli snaze pomoci své rodině dostali do dluhové pasti. Jiní zažili střídání období finanční jistoty a nejistoty. Nejhůře na tom byli ti, kteří se vrátili k biologické rodině, kde museli sdílet bydlení s více členy domácnosti. Výjimku tvořila jediná respondentka, která se svou rodinou neudržovala kontakt. Díky předchozím brigádám si dokázala vytvořit finanční rezervu a to jí umožnilo vyhnout se finančním potížím. Gjuríčová (2007) uvádí, že po odchodu se k biologickým rodinám vrací až 70 % jedinců. V tomto výzkumu se ke své biologické rodině vrátila téměř polovina účastníků. Zároveň respondenti nepovažovali svoji biologickou rodinu jako podpůrnou. Jen u jedné respondentky, změna okolností a čas, přinesly příležitost obnovit vztah s rodinou. Další polovina respondentů se rozhodla pro různé možnosti bydlení. Jednalo se o předem domluvené bydlení ve dvou případech. Bydlení u známých nebo dům na půli cesty využili dva respondenti a jeden zůstal na ulici. Žádný z respondentů nyní nežije se svojí biologickou rodinou.

Jako by si nemohli dovolit dělat chyby (Hiles al., 2014), protože to mělo vždy vážné následky. Pokud se jich dopustili, bylo pro ně velmi obtížné situaci napravit,

jelikož postrádali potřebnou podporu. Retrospektivní pohled na odchod ukazuje, že žádný z respondentů svého rozhodnutí nelitoval. Naopak, jedna z participantek dokonce uvedla, že by tento krok podnikla ještě dříve. Všechny zkušenosti, včetně těch těžkých, byly vnímány jako součást jejich osobního růstu. Respondenti se shodli na tom, že by odchod z domova i přes všechny překážky opět uskutečnili. Tento postoj svědčí o jejich touze po samostatnosti a nezávislosti, ačkoli proces odchodu nebyl bez problémů. Jejich pohled na tuto fázi života tedy není negativní a ukazuje na jejich schopnost přizpůsobit se změnám a najít i v náročných okolnostech pozitivní aspekty. To dokládá i Anghel (2011), když uvádí, že mladí lidé, kteří zažili odchod z náhradní výchovy, cítili, že mají schopnosti potřebné pro budování samostatného života.

Na téma, jakým způsobem vnímají svoji budoucnost a jaké mají aspirace pro její rozvoj, většina uvedla, že chtějí podniknout nějaké kroky k dosažení stability. Odpovědi poukazují na touhu zlepšit svou životní situaci a na to, že jejich vize jsou pozitivní.

Dalším generacím respondenti většinou doporučovali to, co vycházelo z jejich osobních zkušeností. Jako poselství pro ty, co odchod teprve čeká, uváděli především důvěru ve vlastní schopnosti, využití dostupných možností a budování kvalitních vztahů.

7.2. Implikace

Výsledky výzkumu ukazují, že odcházející by uvítali jakoukoli formu osobní podpory, což zdůrazňuje potřebu dlouhodobé pomoci při přechodu do samostatného života. Mohl by to být mentoring nebo asistence během prvních let po odchodu. Programy zaměřené na provázení odcházejících by také mohly významně přispět k prevenci finančních obtíží, sociální izolace či opětovného zapletení do nefunkčních vztahů i s biologickou rodinou. Zajímavou možností by mohlo být zapojení bývalých klientů dětských domovů do těchto programů, protože jejich vlastní zkušenost může být pro nové odcházející inspirativní a motivační.

Na úrovni sociální politiky by bylo vhodné zaměřit se na systémovou podporu těchto mladých lidí. Mohlo by se jednat o rozšíření dostupnosti sociálního bydlení, zavedení speciálních stipendií pro studium, nebo vytvoření dotačních programů

podporujících zaměstnanost odcházejících. Důležitým krokem by bylo také posílení spolupráce mezi dětskými domovy a organizacemi poskytujícími následnou péči, tak aby byla zajištěna plynulá podpora i po odchodu.

Z psychologického hlediska je třeba věnovat pozornost vztahové ambivalenci, kterou odcházející často zažívají vůči své biologické rodině. Přestože jim rodina často neposkytuje žádnou podporu a byla ve většině případů i příčinou jejich umístění do domova, stále k ní chovají určitou míru vazby a nechtějí ji zcela zavrhnout. Tato dynamika ukazuje, že při práci s odcházejícími, je nutné jim pomoci lépe porozumět těmto vztahům a nastavit si zdravé hranice.

7.3. Doporučení pro další výzkum

Výsledky výzkumu naznačují potřebu dalšího zkoumání této problematiky. Bylo by přínosné zaměřit se na dlouhodobé dopady odchodu a sledovat, jak se mladí lidé vyrovnávají se samostatností po několika letech. Dále by bylo užitečné porovnat zkušenosti těch, kteří měli po odchodu k dispozici podporu, s těmi, kteří se museli spoléhat jen sami na sebe. Takové poznatky by mohly přispět k vytvoření efektivnějších programů pomoci a zajistit, aby odcházející z dětských domovů měli co nejlepší podmínky pro úspěšný vstup do dospělého života. Další výzkum by mohl podrobněji zkoumat, jak tato podpora může ovlivnit jejich schopnost orientovat se v sociálních a pracovních vztazích, rozvíjet dovednosti a zvyšovat sebevědomí. Bylo by zajímavé také prozkoumat různé formy mentorství, např. individuální versus skupinové.

Na základě zjištění tohoto výzkumu by bylo zajímavé zaměřit se na podrobnější zkoumání vztahů mezi jednotlivci a jejich biologickou rodinou, zejména na základě různých zkušeností. Další výzkum by se mohl zabývat tím, jaký vliv na jednotlivce má, pokud se s rodinou stýkají. Zda rodinné vazby přerušili a nebo rodinu nikdy nepoznali. To by mohlo rozšířit porozumění tomu, jak interakce s rodinou formuje jejich životní cestu a vnímání rodinných hodnot.

Longitudinální výzkum by v kontextu této diplomové práce umožnil sledovat změny v pohledech dospívajících na odchod v průběhu času. Tento přístup by poskytl informace o vývoji jejich zkušeností a postojů, například krátce po odchodu a po několika letech. Sledování těch samých respondentů v různých časových obdobích

by umožnilo lépe pochopit dlouhodobé efekty podpory, kterou mladí lidé dostávali při osamostatňování, a jak to může ovlivnit jejich životní dráhu.

Další možností by bylo porovnat pohledy dospívajících, kteří odcházejí z různých typů zařízení, např. dětské domovy, výchovné ústavy nebo pěstounská péče. Tento komparativní výzkum by mohl odhalit, jak různé prostředí a typy podpory ovlivňují vnímání a zkušenosti dospívajících při přechodu do samostatného života.

7.4 Silné a slabé stránky výzkumu

Výzkum zachycuje autentické zkušenosti dospívajících, kteří opustili dětský domov a umožňuje hlubší vhled do tématu. Kvalitativní metoda poskytla prostor pro detailní popis situací, které by kvantitativní přístup nemusel odhalit. Rozhovory s devíti účastníky přinesly pestré informace o různých hlediscích odchodu do samostatného života. Tematická analýza odkryla podobnosti a rozdíly v názorech participantů, zachytila jiné či nové úhly pohledu na problematiku a shrnula hlavní témata (Nowell et al., 2017). Předností výzkumu je jeho zaměření na subjektivní prožívání a zvládání situací odcházejících a na reflexi této změny. Umožnilo to poodhalit jejich konkrétní zkušenosti a hlubší emoční a sociální souvislosti spojené s odchodem. Výhodou také je, že ve výzkumné skupině jsou ženy a muži zastoupeni skoro rovnoměrně.

Jak již bylo zmíněno výše, jedním z možných omezení tohoto výzkumu je osobní známost s účastníky, neboť jsem s nimi měla pracovní zkušenost jako koordinátorka projektu. Tato skutečnost mohla ovlivnit jejich výpovědi, přestože bylo vytvořeno otevřené a bezpečné prostředí pro sdílení zkušeností.

Jedním z omezení je menší počet participantů, což neumožňuje generalizaci na širší populaci. I když kvalitativní výzkum neusiluje o zobecnění, větší vzorek by mohl přinést další pohledy a souvislosti (Švaříček & Šed'ová, 2007; Preiss & Vizinová, 2023). Subjektivní charakter odpovědí je dalším faktorem, který mohl ovlivnit výsledky. Výpovědi respondentů závisely na jejich momentálním rozpoložení a vzpomínkách, které nemusí být vždy přesné. Retrospektivní charakter rozhovorů mohl vést ke zkreslenému vnímání některých událostí. Některá důležitá témata mohla zůstat opomenuta, pokud na ně participanté sami neupozornili, nebo pokud nebyl rozhovor

dostatečně detailní. Interpretace dat závisela na výzkumníkovi, což mohlo do určité míry ovlivnit výsledky.

Další slabou stránkou může být online forma rozhovorů. V případě některých účastníků mohla zmírnit míru bezprostřednosti, zatímco u jiných ji naopak podpořit (Hricová et al., 2023). Navzdory těmto omezením přináší výzkum užitečné poznatky o odchodu dospívajících z dětských domovů.

8 ZÁVĚR

Cílem diplomové práce bylo zjistit, jaké zkušenosti mají dospívající s odchodem z dětského domova a jak tento proces vnímají. Dále jak jsou odcházející ovlivněni svojí biologickou rodinou, připravování na odchod, motivování a schopni se orientovat v samostatném životě.

Na základě provedeného výzkumu bylo zjištěno, že respondenti chovali ke své biologické rodině určitou míru vazby a nechtějí ji zcela zavrhnout, i když od ní nedostávali podporu. Toto zjištění poukazuje na složitost emocí a vztahů. Žádný z participantů v současnosti se svou primární rodinou nežije. Většina ji retrospektivně vnímá jako přítomnou součást svého života, avšak upřednostňuje nezávislý způsob života a udržuje s ní pouze příležitostný kontakt. Tento postoj může souviset například s tendencí k idealizaci rodinných vztahů, selektivní paměti nebo společenskými normami ovlivňujícími způsob, jakým lidé o své rodině hovoří.

Výzkum ukázal, že příprava na odchod probíhala jak v rámci samotných zařízení, tak prostřednictvím různých projektů zaměřených na podporu odcházejících. Většina respondentů ale uvedla, že i přes dostupné informace a nabízenou pomoc, těmto radám nevěnovali dostatečnou pozornost nebo si skutečnou vážnost odchodu plně uvědomili až s odstupem času.

Byla identifikována absence adekvátní následné péče ze strany státu, což v praxi znamená, že tento úkol často přebírají různé neziskové organizace (Štiková et al., 2020; Pazlarová, 2003; Mynaříková et al., 2022). V některých neziskových organizacích jsou dokonce zaměstnání i bývalí pracovníci dětských domovů, kteří přinášejí cennou

zkušenost a porozumění specifickým potřebám odcházejících. Bylo by vhodné zajistit systémovou následnou péči a zároveň zvýšit motivaci odcházejících k aktivní účasti na přípravných projektech tak, aby vnímali její skutečný přínos pro svůj budoucí samostatný život.

Důležitým zjištěním je, že přestože respondenti zažili řadu negativních zkušeností, většina z nich uvedla, že by na svém odchodu nic neměnili a svého rozhodnutí rozhodně nelitují. U všech participantů byla identifikována motivace a vnitřní síla ve svoji schopnost zvládnout samostatný život, i když to byla náročná a nepřenositelná zkušenost. Ukázalo se také, že respondenti, kteří do dětského domova přišli v pozdějším věku, procházeli složitějším procesem při odchodu. Naopak ti, kteří byli v domově od raného dětství, odchod zvládali lehčeji. Společným faktorem u všech respondentů byla touha po nezávislosti a snaha vybudovat si vlastní zázemí, které by jim poskytlo stabilitu a umožnilo žít podle jejich vlastních představ.

Bylo také zjištěno, že pocity samoty a sociální izolace se u odcházejících objevovaly i když měli zajištěné vlastní bydlení. Převážná část se navíc potýkala s finančními problémy, hledáním práce, stabilizací bydlení a také s emocionálním vyčerpáním.

Rovněž se projevilo, že respondenti po odchodu často zmiňovali potřebu mít někoho, kdo by jim poradil a podpořil je v každodenních záležitostech. A to třeba i při hledání smyslu a směru v životě. Někteří respondenti měli v rámci různých projektů k dispozici osoby, kterým se mohli svěřit. U jiných tuto roli zastávali bývalí vychovatelé. Někteří však neměli žádného dospělého, na kterého by se mohli obrátit. Bylo by proto žádoucí, aby taková podpora byla dostupná všem, jelikož by mohla významně usnadnit jejich přechod do samostatného života. Podporou může být mentorství nebo asistence. Programy dlouhodobého mentorství mohou poskytovat cílenou podporu zejména v oblastech, jako je zvládání finančních problémů, orientace na trhu práce a vyrovnávání se s emocemi a osamocením.

9 SOUHRN

Tato diplomová práce se zaměřila na prozkoumání prožitků a zkušeností dospívajících, kteří odcházejí z dětských domovů, a to zejména z hlediska toho, jak vnímají tento přechod do samostatného života. Cílem výzkumu bylo získat hlubší porozumění tomu, jaké výzvy a příležitosti odchod přináší a jak respondenti vnímají podporu, která jim byla poskytnuta během přípravy na samostatný život.

V rámci kvalitativního výzkumu bylo provedeno devět polostrukturovaných rozhovorů s bývalými obyvateli dětských domovů. Získané údaje byly analyzovány pomocí tematické analýzy, která umožnila identifikovat témata v prožitcích odcházejících. Přestože se respondenti konfrontovali s řadou obtíží, jako je finanční nejistota, sociální izolace a hledání bydlení, tak svého rozhodnutí nelitují. Považují odchod za přirozený krok, který je nezbytný pro jejich osobní růst.

Zjištění ukázala, že příprava na odchod byla v některých případech nedostatečně efektivní. Ačkoli byly k dispozici určité informační a podpůrné zdroje, příprava na reálný život byla často nedostatečná. A to i proto, že tomu respondenti sami nepřikládali důležitost. Dále se zjistilo, že chybí kontinuální podpora po odchodu. Naznačuje to potřebu větší systematické pomoci. Jako přínosné se ukazuje zavést dlouhodobější programy jako je mentoring nebo asistence, aby dospívající měli možnost lépe zvládat náročné začátky samostatného života.

REFERENCE

- Anghel, R. (2011). *Transition within transition: How young people learn to leave behind institutional care whilst their carers are stuck in neutral*. Children and Youth Services Review, 33(12), 2526–2531. <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2011.08.013>
- Atkinson, R.L., Atkinson, R.C., Smith, E.E., & Bem, D. (1995). *Psychologie*. Viktoria Publishing.
- Bedřichová, Z., Horká, A., Karasová, V., Lejdarová, J., Polechová, P., Sedláčková, P., Schweidlerová, M., & Starý, J. (2014). *Dobrovolníkův průvodce doučováním v rodinách. Programy sociální integrace, Člověk v tísni*.
- Belicová, M., Šenková, D., Škorníčková, M., & Štiková, G. (2021). *Začni správně: Manuál samostatného života*. Yourchance.
- Běhouňková, L. (2012). *Fenomén odchodu do samostatného života dítěte vyrůstajícího v náhradní výchovné péči*. Togga.
- Bechyňová, V., & Konvičková, M. (2008). *Sanace rodiny*. Portál.
- Boeije, H. R. (2009). *Analysis in qualitative research*.
- Braun, V., & Clarke, V. (2014). *What can „thematic analysis“ offer health and wellbeing researchers?* International Journal of Qualitative Studies on Health and Well-Being, 9(1), Article 26152. <https://doi.org/10.3402/qhw.v9.26152>
- Brumovská, T. & Seidlová Málková, G. (2010). *Mentoring: výchova k profesionálnímu dobrovolnictví*. Portál.
- Cahill, O., Holt, S., Kirwan, G. (2016). *Keyworking in residential child care: Lessons from research*. Children and Youth Services Review, 65: 216-223
- Centrum pre analýzu sociálnej politiky. *Problém odchodu mladých ľudí z detského domova*. http://www.nspace.sk/doc/proj2000_5.pdf
- Cimlerová, P., Chalupová, E., & Pokorná, D. (2007). *Diagnostika specifických poruch učení u adolescentů a dospělých osob*. Institut pedagogicko-psychologického poradenství.
- Colton, M., Roberts, S. (2007). *Factors that contribute to high turnover among residential child care staff*. Child & Family Social Work.
- Čech, T. & Štenclová, V. (2021). *Příprava jedinců na odchod z institucionální péče z perspektivy ředitelů dětských domovů*. E-pedagogium.
- Čechová, J., & Hlavačková, M. (2017). *Traumatické zkušenosti dětí a jejich vliv na psychické zdraví dospělých: ACE studie*. Grada.
- Člověk hledá člověka. www.clovekhledacloveka.cz/files/individualniplanovani-odchazejici-DD.pdf

Daněk, A. & Vlach, F. (2024). *Dítě v dětském domově, rodič ve výkonu trestu: Dílčí výsledky výzkumného šetření*. Ambis.

Daněk, A. (2022). *Rodič ve výkonu trestu – zkušenosti dítěte z dětského domova*. In: Jůzl, M. *Resocializace v současné penitenciární praxi*. Univerzita Jana Amose Komenského Praha.

Daněk, A. (2023). *The Impact of a Parent's Incarceration on a Child In Care: A Qualitative Research Study*. AD ALTA: Journal of Interdisciplinary Research. Vol. 13, no. 1, p. 67-69. <https://doi.org/10.33543/j.1301.6769>

Department for Child Protection and Family Support (2015). *Leaving Care*. <http://www.dcp.wa.gov.au/CHILDRENINCARE/Pages/Leavingcare.aspx>

Dutta, S. (2017). *Life after leaving care: Experiences of young Indian girl*. Children and Youth Services Review, 73, 266–273. <http://doi.org/10.1016/j.childyouth.2016.12.022>

Dvořík, J. (1990). *Člověk mezi životem a smrtí*. Imprima.

Erikson, H. E. (2015). *Životní cyklus rozšířený a dokončený: Devět věků člověka*. Portál.

Etablissements de l'aide sociale à l'enfance. www.annuaire.action-sociale.org/etablissements/protection-de-l-enfance.html

Fedarace dětských domovů. (2023). Výzkumná zpráva. *Dítě v dětském domově, rodič ve výkonu trestu : dílčí výsledky výzkumného šetření*. https://www.fddcr.cz/sites/default/files/2024-08/Dan%C4%Bk_Vlach_%20QUAERE_2024.pdf

Felitti, V.J., Anda R.F., Nordenberg, D., Williamson,D., Spitz, A.M., Edwards, V., Koss, M.P., & Marks, J.S. (1998). *Adverse Childhood Experiences (ACE) Study/ Studie negativních zkušeností v dětství* MD, MPH – Článek převzat z American Journal of Preventive Medicine, ročník 14, číslo 4, Studie souvislostí mezi negativními zkušenostmi v dětství a vybranými hlavními příčinami úmrtí v dospělosti.

Gilligan, C. (1993). *In a different voice: Psychological theory and women's development*. Harvard University Press.

Fisher, J. (2023). *Překonávání traumatu: Pracovní sešit pro terapeuty i klienty*. Portál.

Folda, J. et al. (2009) *Systém náhradní péče o děti a mladistvé a následné péče o mladé lidi odcházející z náhradní péče v České republice: Situační analýza*. Sdružení SOS dětských vesniček.

Frantíková, J. (2008). *Dospívající dítě v náhradní rodině*. Rozum a cit.

Gaete, V. (2015) *Desarrollo psicosocial del adolescente*. Revista Chilena de Pediatría roč.86,č.6,s.436-443.77 www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0370410615001412?via%3Dihub#bib0195

General cement No. 12. (2009). *The right of the child to be heard*. Výbor pro práva dítěte (OSN). <http://www2.ohchr.org/english/bodies/crc/docs/AdvanceVersions/CRC-C-GC-12.pdf>

Gilbert, G. (2009). *O dětech a výchově*. Portál.

Gilligan, C. (2001). *Jiným hlasem: O rozdílné psychologii mužů a žen*. Portál.

Gjuričová, J (2007). *Analýza stavu a dalšího vývoje mladých lidí po opuštění zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy za období 1995–2004*. MV a MŠMT.

Gottwaldová, M. (2006). *Dlouhodobá příprava dětí s nařízenou ústavní výchovou na vstup do samostatného života*. Metodická příručka Centra JJ Pestalozziho Chrudim.

Hartl, P. (1996). *Psychologický slovník*. Budka.

Havlík, R., & Kořa, J. (2011). *Sociologie výchovy a školy*. Portál.

Helus, Z. (2004). *Dítě v osobnostním pojetí: obrat k dítěti jako výzva a úkol pro učitele i rodiče*. Portál.

Hendl, J. (2005). *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Portál.

Hiles, D., Moss, D., Thorne, L., Wright, J., & Dallos, R. (2014) . ‘So what am I?’—*Multiple Perspectives on Young People’s Experience of Leaving Care*, Children and Youth Services Review, 41: 1–15.
<https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0190740914001005?via%3Dihub>

Hodný, F. et al. (2022) *Nepříznivé zkušenosti v dětství a psychopatologie u pacientů s OCD*. <https://psychiatriepropraxi.cz/pdfs/psy/2022/02/05.pdf>

Hoferková, S. (2009) *Trestní odpovědnost mládeže, ústavní a ochranná výchova*. Projekt FRVŠ č. 648/2009/G5. 2009. <https://docplayer.cz/1203580-Tema-kapitoly-trestni-odpovednost-mladeze-ustavni-a-ochranna-vychova.html>

Hricová, A., Ondrášek, S., & Urban, D. (2023). *Metodologie v sociální práci*. Grada Publishing

IPSOS. (2015). *Potřeby dětí při odchodu z dětského domova*. Ipsos https://www.ipsos.com/sites/default/files/2017-12/ipsos_pro_mimo_domov_potreby_deti_pri_odchodu_z_detskeho_domova_prezentace_pro_tk_cerven_2015.pdf

Janský, P. (2014). *Dítě s problémovým chováním a náhradní výchovná péče ve školských zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy*. Gaudamus.

Jochmannová, L. (2021). *Trauma u dětí: kategorie, projevy a specifika odborné péče*. Grada.

Jordan, D. (2018). *The Oxford Handbook of Qualitative Methods*. Qualitative Report, 23(3), 547-556.

Kalina, A. , Jeníková, A., Pudlowska, A., Hostinská, Š., Dolková, S., Židová, H., Fišerová, J., Kratochvíla, J., Mackerle, V., Matoušová, I., Jakubec, L., Marek, K., & Haismanová, Š. (2021). *Metodika pro přípravu dětí na odchod z dětského domova*. Krajský úřad KHK.

Keating, T. (2010). *Pozvání k lásce*. Alpha Book.

Kerekešová, M. (2013). *Máme doma puberťáka*.
<http://informace.nahradnirodice.cz/mame-doma-pubertaka>.

Knox, J.B.L. (2017) *Přemýšlet znamená vydat se na objevitelskou plavbu aneb filozofický rozhovor s dětmi*. Cesta domů.

Kolk, B. (2021). *Tělo sčítá rány*. Jan Melvil Publishing.

Kovařík, J. (2004). *Náhradní rodinná péče v praxi*. Portál.

Kraus, B. (2008). *Základy sociální pedagogiky*. Portál.

Kulísek, P. (2000). *Problémy teorie raného citového přilnutí*. Československá psychologie.

Langmeier, J., Krejčířová, D. & Langmeier, M. (1998). *Vývojová psychologie s úvodem do vývojové neurofyzologie*. H & H.

Levine, P. & Klineová, M. (2012). *Trauma očima dítěte*. Maitera

Levine, P. & Klineová, M. (2014). *Prevence traumatu u dětí*. Maitera.

Macek, J. (2003). *Adolescence*. Portál.

Macek, P. & Lacinová, L. (2006). *Výzkum vztahů v adolescenci: minulost a současnost*. In: *Vztahy v dospívání*. Barrister & Principal.

Macela, M., Hovorka, D., Křístek, A., Trubačová, K. & Zárasová, Z. (2015). *Zákon o sociálně-právní ochraně dětí. Komentář*. Wolters Kluwer.

Marjanovičová, P. & Merunková, J. (2016). *Hejno bílých vran aneb normálně žít. yourchance*.

Matějčiek, Z. (1994). *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní*. Portál.

Matějčiek, Z. (2000). *Co, kdy a jak ve výchově dětí*. Portál.

Matějčiek, Z. (1999). *Náhradní rodinná péče: průvodce pro odborníky, osvojitele a pěstouny*. Portál.

Matoušek, O. & Kroftová, A. (2003). *Mládež a delikvence: možné příčiny, struktura, programy prevence kriminality mládeže*. Portál.

Matoušek, O. (1999). *Ústavní péče*. Sociologické nakladatelství Slon.

Matoušek, O. (2003) *Slovník sociální práce*. Portál.

Matoušek, O. (2003). *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Sociologické nakladatelství SLON.

Matoušek, O. & Pazlarová, H. (2016) *Státní orgány sociálněprávní ochrany dětí: Dobrá praxe z pohledu rodin a pracovníků*. Karolinum.

Mertl, J., Barák, J., Bartůšková, V., Brabec, L., Durdisová, P., Krebs, J., & Žižková, J. (2023). *Sociální politika*. Wolters Kluwer.

Měrková, B. & Sedláček, R. (2017). *Průručka pro děti odcházející z dětských domovů nebo pěstounské péče*.

<https://www.nadacesirius.cz/soubory/projekty/pestalozzi/prirucka-pro-odchazejici.pdf>

Možný, I. (2002). *Sociologie rodiny*. Slon.

Mikloško, J. (2011). *Ohrozená rodina na Slovensku. Analýza kontextu vyňatia detí z prirodzeného prostredia v rokoch 2006 až 2010*. Spoločnosť priateľov detí z detských domovov Úsmev ako dar. Inštitútom ochrany práv dieťaťa a rodiny Fakulty zdravotníctva a sociálnej práce Trnavskej univerzity v Trnave v spolupráci s Ústredím práce, sociálnych vecí a rodiny.

Miovský, M. (2006). *Kvalitatívny prístup a metódy v psychologickom výskume*. Grada.

Mišovič, J. (2019). *Kvalitatívny výskum se zaměřením na polostrukturovaný rozhovor*. Slon.

Mynaříková, L., Dobrucká, L., Horáková, D. & Vintoniv, R. (2022). *Integrace dětí z dětských domovů do společnosti a jejich adaptace na trhu práce*. Czech Technical University.

<https://www.fa.cvut.cz/cs/vyzkum-a-spoluprace/publikace/53220-integrace-deti-z-detskych-domovu-do-spolecnosti-a-jejich-adaptace-na-trhu-prace>

Nakonečný, M. (1998). *Psychologie osobnosti*. Academia Praha.

Navrátilová, J., Navrátil, P., Punová, M., & Smutná, V. (2024). *Needs of Children With Incarcerated Parents in Their Own Voice*. Qualitative Social Work .23(1), 11–25. ISSN 1473-3250, 1741-3117. <https://doi.org/10.1177/14733250221151030>

Národní strategie ochrany práv dětí 2021-2029. <https://www.mpsv.cz/narodni-strategie-ochrany-prav-deti-a-akcni-plan-k-naplneni-narodni-strategie>

Nolen-Hoeksema, S., Fredricson, L., Loftus G. R., Wagenaar, W. A. (2012). *Psychologie Atkinsonové a Hilgarda*. Portál.

Nováková, J. (2019). *Adverse Childhood Experiences: Důsledky traumatických zážitků z dětství na zdraví v dospělosti*. Česká psychologie.

Nowell, L. S., Norris, J. M., White, D. E., & Moules, N. J. (2017). *Thematic Analysis: Striving to Meet the Trustworthiness Criteria*. International Journal of Qualitative Methods, 16(1), Article 1609406917733847. <https://doi.org/10.1177/1609406917733847>

Novotná, M. & Kremličová, M. (1997). *Kapitoly ze speciální pedagogiky pro učitele*. Státní pedagogické nakladatelství.

O'Driscoll, M. P. (2013). *Coping with stress: A challenge for theory, research and practice*. Stress and Health: Journal of the International Society for the Investigation of Stress, 29(2), 89–90. <https://doi.org/10.1002/smi.2489>

ONED – Observation national de l'enfance en danger. (2012). *La situation des Pupilles de l'État. Enquête au 31 décembre*. <https://onpe.france-enfance-protegee.fr>

Pacnerová, H., et al. (2015). *Standardy kvality péče o děti ve školských zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy a preventivně výchovné péče*. Národní ústav pro vzdělávání, školské poradenské zařízení a zařízení pro další vzdělávání pedagogických pracovníků.

Peltová, N. (2000). *Dítě v dobrých rukou*. Advent-Orion.

Petrová, A. & Plevová, I. (2004). *Kapitoly z obecné psychologie*. Univerzita Palackého, pedagogická fakulta.

Piaget, J. & Inhelder, B. (2014). *Psychologie dítěte*. Portál.

Pipeková, J. (2010). *Kapitoly ze speciální pedagogiky*. Paido.

Preiss, M., & Vizinová, D. (2023). *Transgenerační přenos: Trauma a odolnost*. Grada Publishing.

Prekop, J. (2001). *Jak být dobrým rodičem*. Grada.

Prekopová, J. (1993). *Malý tyran*. Portál.

Preslová, I. (2023) *Dopady alkoholismu rodičů na děti. Šance dětem*. <https://sancedetem.cz/dopady-alkoholismurodicu-na-deti>

Ptáček, R., Kuželová, H., & Čeledová, L. (2011) *Vývoj dětí v náhradních formách péče*. MPSV.

Projekt Patron. <https://ipatron.cz/>

Rieger, Z. (2009). *Návrat k rodině a domů*. Portál.

Říčan, P. (2006). *Cesta životem, vývojová psychologie*. Portál.

Sdělení Federálního ministerstva zahraničních věcí č. 104/1991 Sb., o přijetí Úmluvy o právech dítěte. www.zakonyprolidi.cz

Siegel, J., D. (2016). *Rozbouřený mozek: Dospívání, teenageři a jejich výchova*. Triton.

Spolu dětem. <https://www.spoludetem.cz/>

Spousta, V. (1994). *Teoretické základy výchovy ve volném čase*. Masarykova univerzita. Pedagogická fakulta.

Statistický informační systém Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy. *Statistická ročenka školství*. <https://statis.msmt.cz/rocenka/rocenka.asp>

Sychrová, A. (2014). *Ústavní péče v resocializačním kontextu*. Univerzita Pardubice.

Šimíčková-Čížková, J., Binarová, I., Holasková, K., Petrová, A., Plevová, I., & Pugneerová, M. (2005). *Přehled vývojové psychologie*. Univerzita Palackého Olomouc.

Škoviera, A. (2007). *Dilemata náhradní výchovy: teorie a praxe výchovné péče o děti v rodině a v dětských domovech*. Portál.

Štiková, G., Šenková, D., & Belicová, M. (2020). *Fenomén dítěte v systému aneb teorie a praxe náhradní rodinné výchovy*. yourchance.

Švaříček, R., & Šedřová, K. (2007). *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Portál.

TÖRRÖNEN, L. M., Munn-Giddings, C., Gavriel, C., & Morris, D. (2018). *Emotional participation of young adults starting their independent living*. <https://helda.helsinki.fi/server/api/core/bitstreams/15f341c6-9ab8-4217-b4e0-1d3d1b3c2d57/content>

Train, A. (2001). *Nejčastější poruchy chování u dětí*. Portál.

Právo na dětství. Kruh rodiny. *Tři kroky k samostatnému životu*. (2016). <https://www.pravonadetstvi.cz/files/files/Tri-kroky-k-samostatnemu-zivotu.pdf>

Urbánek, E., & Buriánek, J. (1991). *Základy sociologie*. Nakladatelství S & M.

Úsměv jako dar. www.usmev.sk/program-pride

Vágnerová, M. (2012). *Vývojová psychologie: dětství a dospívání*. Karolinum.

Vágnerová, M. (2014). *Současná psychopatologie pro pomáhající profese*. Portál.

Vágnerová, M. & Lisá, L. (2021). *Vývojová psychologie. Dětství a dospívání*. Karolinum.

Vávrová, S., Hrbáčková, K., & Hladík, J. (2015). *Porozumění procesu autoregulace u dětí a mladistvých v institucionální péči*. Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně.

Velemínský, M.Sr., Velemínský M.Jr., Rost, M., Samková, J., Samek, J. & Sethl, D. (2017). *Studie negativních zážitků z dětství (ACE) v České republice*. [https://dl1.cuni.cz/pluginfile.php/598792/mod_resource/content/1/Veleminsky Studie%20negativnich%20zazitku%20z%20detstvi_2017.pdf](https://dl1.cuni.cz/pluginfile.php/598792/mod_resource/content/1/Veleminsky_Studie%20negativnich%20zazitku%20z%20detstvi_2017.pdf)

Vincent, J. et al. (1998) *Studie souvislostí mezi negativními zkušenostmi v dětství a vybranými hlavními příčinami úmrtí v dospělosti*. In American Journal of Preventive Medicine, ročník 14, číslo 4. Society for all. <https://cosiv.cz/cs/2021/10/14/ace-study-jak-negativni-zkusenosti-v-detstvi-ovlivnuji-nas-dalsi-zivot/>

Vláda České republiky. <https://vlada.gov.cz/cz/clenove-vlady/pri-uradu-vlady/jiri-dienstbier/tiskove-informace/usneseni-vyboru-pro-prava-ditete-rady-vlady-cr-pro-lidska-prava-ve-veci-sjednoceni-sluzeb-pro-ohrozene-deti-129556/#>

Vocilka, M. (1999). *Dětské domovy v České republice: charakteristika jednotlivých dětských domovů*. Aula.

Vyhláška 72/2005 Sb., o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních. <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2005-72>

Vyhláška č. 473/2012 Sb., kterou se provádí zákon o sociálně-právní ochraně dětí. <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2012-473>

Willerton, J. (2012). *Psychologie mezilidských vztahů*. Grada Publishing.

Začni správně. <https://www.zacnispravne.cz/>

Zákon č. 109/2002 Sb. O výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů. <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2002-109>

Zákon č. 359/1999 Sb. O sociálně právní ochraně dětí. <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1999-359>

Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách. <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2006-108>

Zákon č. 257/2000 Sb., o probační a mediační službě. <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2000-257>

Žaloudíková, I. (2013). *Změny v psychice a chování u dospívajících ve věku 11–15 let*. Duha. Roč. 27, č. 1. <http://duha.mzk.cz/clanky/zmeny-v-psychice-chovani-u-dospivajicich-ve-veku-11-15-let>

PŘÍLOHY

Příloha č. 1: Informovaný souhlas

Informovaný souhlas s účastí ve výzkumu a se zpracováním osobních údajů

Dnes jsem poskytl/a rozhovor Mgr. Marcele Belicové, studentce oboru Aplikovaná psychoterapie a inovace v sociální práci na CMTF Univerzity Palackého v Olomouci, v rámci jejího kvalitativního výzkumu pro diplomovou práci na téma Pohledy dospívajících na jejich odchod z dětského domova.

Beru na vědomí, že účast ve výzkumu je dobrovolná. Vím, že mohu kdykoliv v průběhu projektu ukončit svoji spolupráci, a to bez jakýchkoliv závazků. Pro účel výzkumu smí být tento rozhovor zpracováván jen v anonymizované podobě bez souvislostí s mým jménem a kontaktem na moji osobu. Přepis textu nebude přílohou či jinou součástí diplomové práce. V jejím textu mohou být použity krátké anonymizované citace jako příklady výzkumných zjištění.

Pořízený videozáznam bude sloužit pouze k vypracování předmětné diplomové práce a nebude nikde zveřejněn. Tento záznam bude bezpečně uložen u Mgr. Marcely Belicové, a to pouze po dobu nezbytně nutnou pro vypracování diplomové práce, poté bude smazán.

Vím, že mohu svůj souhlas s rozhovorem vzít zpět. Byla mi nabídnuta možnost získat přepsaný rozhovor k autorizaci a výsledný text v elektronické podobě ke komentáři. S těmito podmínkami souhlasím. Prohlašuji, že se výzkumu účastním na základě vlastního dobrovolného rozhodnutí a bez nároku na odměnu či jinou náhradu.

Jméno:

Podpis:

Datum:

Příloha č. 2

Otázky pro rozhovor

1. Jaká je biologická rodina?
2. Do jaké míry je znám důvod umístění do dětského domova?
3. Byl umožněn/podporován kontakt s biologickou rodinou?
4. Jak pracovníci dětského domova připravovali odchod z dětského domova?
5. Jaký byl ten den odchodu?
6. Jaké byly první dny po odchodu?
7. Co bylo nejhorší?
8. Jaká pomoc chyběla?
9. Kde byly poskytnuty informace?
10. Co pomáhalo, kdo?
11. Jak vnímají kontakt se svojí biologickou rodinou v současné době?
12. Jak je to nyní, co současný život?
13. Jaké mají vyhlídky na budoucnost? Čeho chtějí dosáhnout?
14. Co by vzkázali ostatním odcházejícím?

Příloha č. 3
Seznam zkratk

atd.	a tak dále
např.	například
apod.	a podobně
MŠMT	Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy České republiky
vs.	versus

Příloha č. 4

Seznam obrázků a tabulek

Obrázek č.1 Dopady negativních zkušeností z dětství

Tabulka č. 1 Počet dětí a mládeže v dětských domovech podle území pro školní rok 2023/2024

Tabulka č. 2 Dětské domovy – odchody dětí a mládeže 2023/2024

Tabulka č. 3 Dětské domovy – odborní pracovníci (přepočtení na plně zaměstnané) 2023/2024

Tabulka č. 4 Kazuistika – Případ dospívající v dětském domově (zkrácená verze)

Tabulka č. 5 Základní údaje o participantech